

## ÖZET

XIX. yüzyılın II. yarısından itibaren Nevşehir'e ait arşiv belgelerini, salnameleri ve diğer yazılı kaynakları inceleyerek hazırladığımız bu çalışmamızda o dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik durumu hakkında bilgi vermeye çalıştık.

İncelediğimiz arşiv belgelerinde atamalar, yolsuzluklar, kişiler arasında çıkan anlaşmazlıklar ile ilgili davalar, cami ve çeşmelere ait tamiratlar bulunmaktadır. Arşiv belgelerinde Niğde Sancağı ile Konya Vilayeti Dersaadet arasındaki resmi yazışmaları içirmektedir.

Salnamelerde ise Nevşehir'e ait nüfus, tarım ve hayvancılık, taşınır ve taşınmaz mallar hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca diğer yazılı kaynaklardan Nevşehir'in sosyal, kültürel ve ekonomik durumu hakkında araştırma mevcuttur.

## **THE SUMMARY**

This dissertation gives information about the social, cultural and economic position of Nevşehir by doing researches in archives, yearbooks and in other written sources.

There are Works of repairs relating to mosques and fountains and lawsuits about the disagreement between people, unlawfulnesses, and assignments in the archives documents. The documents include official correspondence between Dersaadet, Konya province and Niğde Sancak.

Population, agriculture, raising livestock, movable and immovable properties belonging to Nevşehir have been informed in the yearbooks.

There are also researches about social, cultural and economic position Nevşehir from the other written sources.

## İÇİNDEKİLER

|                                                                          |        |
|--------------------------------------------------------------------------|--------|
| ÖZET.....                                                                | I      |
| SUMMARY.....                                                             | II     |
| İÇİNDEKİLER.....                                                         | III-IV |
| KISALTMALAR.....                                                         | V      |
| ÖNSÖZ.....                                                               | VI     |
| GİRİŞ                                                                    |        |
| I.BÖLÜM                                                                  |        |
| Nevşehir'in İdari Yapısı.....                                            | 6      |
| A)Atamalar .....                                                         | 11     |
| B)Kanun-i Esasinin Kutlanması .....                                      | 11     |
| C) Zeyle Karyesinin Ankara'ya Bağlı Develi Kazasına Katılma İsteği ..... | 11     |
| D)Nevşehir Kazasının Sancak Merkezi Yapılması İsteği .....               | 13     |
| E)Arapsun'a'e Bağlı Senason Köyü İsteği İle Ürgüp'e Bağlanması .....     | 13     |
| II.BÖLÜM                                                                 |        |
| Nevşehir'in Eğitim Durumu ve Okullaşması .....                           | 15     |
| III.BÖLÜM                                                                |        |
| Nevşehir'in Sosyal Yapısı.....                                           | 18     |
| A) Nüfus.....                                                            | 18     |
| B) Dini ve Sosyal Yapılar.....                                           | 27     |
| 1.Damat İbrahim Paşa Külliyesi .....                                     | 27     |
| 2.Hacıbektaş Külliyesi .....                                             | 46     |
| 3.Telgrafhane.....                                                       | 47     |
| IV.BÖLÜM                                                                 |        |
| Nevşehir'in Ekonomik Durumu.....                                         | 48     |
| A) Ticaret ve Ulaşım.....                                                | 49     |
| B) Tarım ve Hayvancılık .....                                            | 49     |
| C) Madencilik .....                                                      | 52     |

## V.BÖLÜM

|                                                                        |    |
|------------------------------------------------------------------------|----|
| Nevşehir Kazasındaki Bazı Sorunlar.....                                | 54 |
| A) Tamiratlar.....                                                     | 54 |
| 1.Nevşehir’de Cami ve Çeşmelerde Yapılan Tamiratlar .....              | 54 |
| 2.Abdullah Ağa Cami-i Şerifinin Tamirâtı.....                          | 54 |
| 3.Sekman Mehmed Cami Tamirâtı .....                                    | 55 |
| B) Su ile İlgili Problemler.....                                       | 55 |
| C) Yolsuzluk ile ilgili Problemler.....                                | 56 |
| D)Mültezimlerin Vergi Toplamasıyla İlgili Halkın Mağdur Edilmesi ..... | 57 |
| E)Aşarın Halk Tarafından Toplanması .....                              | 58 |
| F) İşsizlik .....                                                      | 59 |
| G) Nevşehir’de Meydana Gelen Eşkiyalık Olayları.....                   | 59 |
| H)Konya Valisi Hasan Hilmi Beyin Nevşehir’i Teftişi.....               | 61 |
| SONUÇ.....                                                             | 64 |
| KAYNAKLAR.....                                                         | 68 |
| EKLER.....                                                             | 70 |

## ÖNSÖZ

Kentler insanların topluca yaşadıkları yerlerdir. Tarihsel süreç içerisinde insanların neler yaptıkları hakkında bilgi sahibi olmak istenirse, kentlerin incelenmesi gerekir.

Tarih yazılırken yer ve zaman mutlaka belirtilmesi gerekir. Kentlerde toplumların sosyal –ekonomik durumları ve kültürel yapılarının belirlendiği yerleşim yerleridir. Kentler, bize bu konular hakkında bilgi vermektedir. Şehir tarihlerinden yola çıkarak, devletin tüm yapısını ortaya koyabiliriz.

Nevşehir, sahip olduğu etnik yapısıyla ve coğrafyasıyla günümüze kadar gelmiş bir Anadolu şehridir.

Bu çalışma esas olarak H.1266ve 1338 (1850–1920) yılları arasındaki Konya Vilayet Salnamesi ve arşiv belgeleri baz alınarak hazırlandı. Nevşehir hakkında, ele aldığımız bu dönemden önceki tarihlere ait olan yapılar ile ilgili özet bilgi vermeyi uygun gördük. Nevşehir ‘in sosyal ve ekonomik durumu hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda gözden kaçırılan eksiklikler olabilir. Ancak bu çalışmanın Nevşehir tarihi ile ilgili bilinmeyen pek çok ayrıntıyı ortaya çıkarmıştır ki bundan sonraki araştırmacılara kolaylık sağlayacaktır.

Bu çalışmamda benden yardımlarını esirgemeyen ve bana her zaman yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Musa Şaşmaz’a ve Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü’nün diğer bütün hocalarına teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

## GİRİŞ

19. yüzyılın II. yarısında Osmanlı devletinde çok fazla idari değişiklikler olmuştur. Osmanlı Devletinin gerileme dönemine girmiş olması her alanda olduğu gibi idari alanda da şehirleri incelememizi zorlaştırmaktadır. Bu yüzden Nevşehir, Ürgüp, Arapsun ve Hacı Bektaş kazalarının yöresel olarak incelenmesi bölgeyi daha kolay araştırmamızı sağlamıştır.

19. yüzyılın başlarında II. Mahmut, yenileşme hareketleriyle Osmanlı Devletinde padişahlık yaptı. Bu dönemde askeri alanda yenilgiler ve toprak kayıpları vardı. Yönetim, bunları önleminin ancak devleti bütünüyle yenileştirince kavuşacağını anlamıştı.

1839 ‘da Abdülmecit tahta geçti. İlerlemenin ilk programı olarak Tazminat ‘ı ilan etti. 1876 ‘da meşrutiyet rejimine geçilmesini öngören Kanun-i Esasi ilan edildi. 1. meşrutiyet 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşında uğranılan ağır yenilgi ortamında II. Abdülhamit’in kararıyla son buldu. Fakat yurt dışında örgütlenen aydınların kararlı muhalefeti ile meşrutiyet yeniden yürürlüğe girdi.

Osmanlı İmparatorluğu merkezîyetçi yönetim düzeyine sahipti. Bu durum II. Mahmut döneminde değişti. Padişahın mutlak vekili sadrazamdı. O sadrazam padişahın mutlak vekili olma özelliğini imparatorluğun sonuna kadar korumuştur, ona bağlı olan daireler ise II. Mahmut döneminde (1808–1839) başlayarak nezaretler (bakanlık ) biçiminde yeniden örgütlenmiştir.

Maliye doğrudan padişaha bağlıydı. Rumeli defterdarı tüm gelir ve giderden sorumluydu. Baş defterdarlık II. Mahmut döneminde kaldırarak yerine Maliye Nezareti kurulmuştur.

Osmanlı Devletinde 19.yüzyılda yargı görevini ilmiye sınıfı yürütüyordu Kişiler arasında doğan borçlar, mülkiyet, aile hukuku, ceza hukuku davalarına ilmiye sınıfı bakıyordu. Kazada kadıların, bazı yönetsel görevleri vardı. Bütün kadılar medresede yetişir sonrada yükselirlerdi.

19.yüzyılda orduda da değişiklikler olmuştur. Savaş gücünü yitiren yenileştirme düşünceleri III. Selim zamanında tepkiyle karşılanmıştır. II. Mahmut 1826 ‘da modern ordunun temelini atmıştır. Eyalet yönetiminde III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde değişiklik yapılmış fakat başarılı olunamamıştır. Tanzimat dönemindeki düzenlemelerde başarılı değildir.

1871’de eyalet adı vilayete dönüştürüldü. Vilayetlerde sancak, kaza, nahiye ve köyler biçiminde devlet örgütleniyordu. Osmanlı İmparatorluğu temel ekonomik etkinliği tarımsal üretimdi. Toprağın devlet tarafından işlenmesi tımar denilen bir sistem içerisinde uygulanıyordu. İltizam usulü ile zamanla geniş toprakların özel mülkiyete geçmesi ayanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. II. Mahmut’un kararlı mücadelesi ile etkileri azaltılmıştır.

Ticaret ve sanatta önemli bir ekonomik faaliyetti. İç ticareti canlı tutabilmek için özellikle yol güvenliği bakımından gerekli önlemler alınmıştır. Küçük üretim düzeyindeki sanayi üretimi ise genellikle kentlerde loncalar biçiminde örgütlenmiştir. Loncalarda kalite ve temizlik esastı.

Osmanlıda demir, gümüş ve bakır gibi madenler çıkarılıyordu. Zahire, bakliyat, at, silah, barut, kükürt gibi mallar dışarı çıkarılmazdı. Osmanlı devletinde ticaret hanları vardı. Toptancı dükkânı iş hanlarını hem yazıhane hem de depo olarak kullanırlardı. Devlet tüccara destek ve yardımcı olurdu.

Osmanlı Devleti’nde imaret, kervansaray, darüşşifa, kütüphane, çeşme, sebil, köprü, tekke, zaviye, mescit, mektep, medrese ve cami halkın istifadesine vakfedilmiştir. Bu müesseselerin ihtiyacının karşılanması için vakıflar kuruldu. Osmanlı Devletinde her seviyede eğitim öğretim yapıldı. Sıbyandan Rüşdiye, İdadi, Darülfünun, çeşitli medreseler, Mekteb-i Fünun, mülkiye mektebi askeri ve sivil okullar vardı. Rum, Ermeni, Yahudi gibi azınlıklar Selanik ve İzmir gibi diğer merkezlerde okulları vardı. Kitapları ülke içerisinde hazırlanırdı. Eğitim öğretim 1876 yılından 1909 yılına kadar daha iyi oldu. Memleketin her köşesine liseler yaptırıldı. Günümüzde hâla liseler ayakta durmaktadır. Osmanlıda sınıfsız toplum hayatı vardı. Herkes devlet kademesinde yer alırdı. Köylü hür olup serflik yoktu. Köylü ve kasaba halkı üreticiydi. Şehirde, esnaf ve sanatkârlar, idareci, imalatçı ve ilmiye teşkilatı mensupları otururdu. Osmanlı vatandaşı olan Rum, Ermeni, Yahudi, Gürcü, Sırp, Bulgar, Macar halkı kendi dil ve dinlerinde okul açıp ibadetlerini yapabilme hürriyetine sahiptiler. Osmanlıda hoşgörü hâkimdi.

### **Genel Konum**

Nevşehir ili Kızılırmak Vadisinin güney yamacına kurulmuş olan Konya kapalı havzasında kalan bir şehirdir. Nevşehir Orta Anadolu’da Melendiz ve Hasan Dağı gibi yanardağların kül ve levhaların birleşmesiyle oluşmuş çok geniş bir plato üzerinde yer

almaktadır. Bu dağlardan çıkan lavlar zamanla çevreye yayılarak geniş platolar oluşturmuştur. Platoların tümüne Kızılırmak Platosu adı verilir.

İlin güney batısında Erdaş Dağı, doğusunda Hodul Dağı bulunmaktadır. İlin kuzeyinde ise Kızıldağ vardır. Erdaş Dağının kuzey uzantıları ise Oylu Dağı ve Kemil Dağı vardır. Kurak kuşak üzerinde bulunduğu için yer üstü su kaynakları pek zengin değildir.

Nevşehir’de yeryüzü şekilleri açısından vadiler çok önemlidir. Volkanik lav ve tüflerden oluşan kesimlerde, akarsular dar oluklar açmıştır. Vadiler dar ve dik olduğundan verimli taban ovalar pek azdır. İlin en önemli vadisi Kızılırmak Vadisidir. Yalnızca, Avanos ve Gülşehir yörelerinde yer yer genişleyen vadide dar ovalar oluşmuştur. Kızılırmak Vadisi’ne kuzeyden ve güneyden çok sayıda vadi açılır.<sup>1</sup>

Gülşehir yakınında Kızılırmak vadisi tabanında 2-4 km genişliğinde kıyı ovası vardır. Kızılırmak vadisinde alüvyal topraklardan oluşan geniş alanlar ortaya çıkmıştır. Kıyı ovasında yetişen bitkilerin üretim açısından önemi büyüktür. Nevşehir’in en büyük ovası Derinkuyu ovasıdır. Güneye doğru eğimli bu ova, çok sayıda küçük akarsuyun taşıdığı alüvyonlarla kaplanmış durumdadır.

Nevşehir III. Zaman’da ve IV. Zaman’ın başlarında Erciyes ve Hasan Dağından yükselen lav ve tüflerden oluşmuştur. Daha çok kalker vardır. Nevşehir – Ürgüp arasında daha çok andezit vardır. Erciyes Dağı yakınlarında çakmak taşı bulunur.

Nevşehir-Ürgüp-Avanos üçgeni içindeki vadi yamacından inen sel sularının, bu yapıyı aşındırmasıyla oluklar arasında bu aşındırmadan etkilenmeyerek yüksekte kalmış kimi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Peribacası adı verilen bu şekiller 40 metreye kadar çıkabilmektedir. Nevşehir ve Ürgüp yörelerinde görülen çok sayıdaki peribacalarına Anadolu’nun başka yörelerindeki volkanik alanlarda rastlanmaz. Nevşehir 1. dereceden deprem kuşağı içinde değildir. Bu yüzden tarihte peribacaları kolay yok olmamıştır.

Nevşehir yöresinde, karsal iklim hâkimdir. Yazlar sıcak kışlar sert ve soğuk geçmektedir. Kışın sıcaklık 18 derece, yazın ise 32 dereceye kadar çıkmaktadır. İklimin 19. yy. II. yarısında da aynı olduğunu rüzgâr aşındırması olan peribacalarına bakarak da anlayabiliriz. Jeolojik yapıya bakarak deniz ile hiçbir ilgisi yoktur diyebiliriz. Denizin yumuşatıcı etkisinden uzaktır.<sup>2</sup> Nevşehir’in iklimi yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve karlıdır. Gece ve gündüz sıcaklık farkı fazladır.

<sup>1</sup> Yurt Ansiklopedisi, Nevşehir maddesi.

<sup>2</sup> Osman Yalçın, **Nevşehir**, Özyürek Yayınları, (İstanbul-1961).

Nevşehir’de iklime bağılı olarak bozkır bitki örtüsü hâkimdir. Geçmişten günümüze iklim değişmemiştir. Yüzyıllarca süren olumsuz insan etkileri sonucu ormanlar yok edilmiş, geniş alanlar bozkıra dönüşmüştür. Orman denilebilecek ağaç topluluğu yoktur. Nevşehir’in doğusundaki Oylu Dağıyla Ürgüp arasındaki yerler 18.yüzyıla değin sık meşe ormanı ile kaplı iken daha sonra 19. yüzyılda bu ormanlar tahrip edilmiş ve yerlerine dut ağacı yetiştirilmiştir. Günümüzde dahi bu Oylu Dağının kuytu yerlerinde eski meşe ormanlarının kalıntılarına rastlanmaktadır. İlin doğal bitki örtüsünü, vadi boylarında görülen söğüt, kavak ve serviler tamamlamaktadır.

1870 Alman – Fransız savaşının tanınmış komutanı Prusyalı Van Moltke 1838’ de geldiği Nevşehir’i şöyle anlatır; Ürgüp’ün arkasındaki yayla, bağlarla örtülüdür. Derin boğazlarla bölünmüştür ve bunların dik kenarlarında, eski duvar kâğıtlarında görülen resimler gibi kaleler yükselir; sağ tarafta Kızılırmak’ın geniş vadisi uzanır.<sup>3</sup>

Charles Texier ise Nevşehir’in doğal görüntüsünü şöyle belirtmektedir; Ürgüp Vadisinin çevirdiği platoya çıkıldığında yörenin daha az yabancı bir görüntü sergilediği görülür. Olağanüstü olan bu görüntü bakışlara sanki bir serap etkisi yapar. Arazinin seviyesi, koni şeklindeki tepeler zincirini izler. Taşların oluşum özelliği Rumların çukur ve uçurum anlamında olan Pharangae adını verdikleri bu vadilerin meydana gelmesine sebep olmuştur.

Tuzhisar’dan itibaren volkanik arazi devam ederse de sünger taşı büsbütün kaybolur. Ancak dalgalı bir engebe yapan çorak tepelerin, batıya doğru uzandığı görülür. Bunlar sert sünger taşı ocaklarıyla meşhur(Avanos) köyünde güney noktasını bulan (Kızılırmak) mecrasını görürler. Bu yolu takiben ile beş saat sonran bu havalinin en meşhur şehri olan Nevşehir’e gelinir.<sup>4</sup>

Eski Nisa 1. Kapadokya’nın dört meşhur şehri arasında yer almıştır. Ankara ve Kayseri arasındaki küçük bir şehre delalet eden ve Antonine’nin haritasında Sakorena diye yazılmış olan bu isim Nissa ile Sezara yeni Kayseri arasındaki Sakorena’nın hududundan çok uzaktır.

Nevşehir kentinin ilkçağdaki adı (Nissa) Nyssa’ydı. Nyssa, Kapadokya bölgesinin dört önemli şehirlerinden biriydi. Kent, Ortaçağ ve Yeniçağ ‘da Soandos, Nissa ve Muşkara adıyla anılıyordu. Charles Texier, Nevşehir adının bölgeye Türklerin

<sup>3</sup> Ercüment Kuran, **XVII ve XIX yüzyılda Nevşehir**, Tarih Enstitüsü Dergisi, Edebiyat Fakültesi Yayinevi, sayı (956.542) s. 167.

<sup>4</sup> Charles Texier, **Küçük Asya Coğrafya Tarihi ve Arkeolojisi**, Çev. Ali Suat (3. cilt ), s. 94- 95 (Ankara – 2002 ).

verdiğini anlatmaktadır. Rumların buranın antik ismi olan (Nyssa) namını muhafaza ederler.

Papaz Sicil'in ve bütün Rum kilisesine nazaran şimdiki Nevşehir kasabası Nissa'nın yerini işgal hatta Rum ruhaniyesi, Nevşehir papazına Nissa papazı ünvanını vermiştir. Bu isimler Bizansın sonuna kadar devam etmiştir. Texier, bugünkü Nevşehir'le Nar köyünün hangisinin Nissa şehri üzerine kurulduğunu tayinde güçlük çeker.<sup>5</sup>

Hristiyanlığın gerilemesi İslamiyet'in yerleşmesi Anadolu 1072 yılında Türkleştirildikten sonra XII. yüzyılda Anadolu Selçuklular zamanında Nissa'nın Göreme halkının büyük bir kısmı buradan ayrılarak yerlerinin Anadolu'nun asıl sahiplerine Türklere teslim etmiştir. Bundan sonra burada eski Bizans ve Hristiyan köyleri ve kasabalarına karşılık İslam ve Türk köyleri görülmeye başlanıyor. Türk isimleri mesela Göre, Nar, Muşkara ve Göreme olmak üzere daha yakın yerlerde birçok Türk köyleri kasabaları görülüyor. Türkler kitle kitle gelerek buraya yerleşiyor. Anadolu taşıyla toprağıyla Türkleşiyor. Hristiyanlık isimleri boy ve oymak isimlerini alarak bilhassa Osmanlılar zamanında Kayı kabilesi oymaklarına ait isimler yer alıyor. II. Beyazıt'ın oğlu Şehzade Ahmet'in sır kâtibi Muşkaralı İbrahim, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa olarak sadrazamlığa getirildiğinde, doğduğu kent Nevşehir'de “ Muşkara” adı değiştirerek kente “Yenişehir“ anlamına gelen Nevşehir adını verdi. Nevşehir sonradan Osmanlı Devleti döneminde yeni baştan ve tüm eserleriyle Damat İbrahim Paşa tarafından şehri kuranın adına kıyasla Nevşehir adını almıştır.

---

<sup>5</sup> Osman Yalçın, **Nevşehir**, Özyürek Yayınevi s. 4.

## I.BÖLÜM

### NEVŞEHİR'İN İDARİ YAPISI

Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi, aşağıdan yukarıya köy, nahiye, kaza, sancak (liva ) ve eyalet şeklinde teşkilatlanmıştır. Kendisine bağlı köylerle birlikte nahiyelerin birleşmesiyle kazalar meydana gelmişti. Kazaların birleşmesinden sancaklar, sancakların birleşmesinden ise eyaletler ortaya çıkmıştı.<sup>6</sup>

Şemseddin Sami “ Kamüs-ül Alam “ adlı eserinde 19. Yüzyılında Nevşehir'i şöyle anlatmıştır;” Nevşehir Konya Vilayetinin Niğde sancağına bağlı kaza merkez bir kentti”. Nevşehir önce Karaman vilayetine bağlı Niğde sancağına bağlı kalmış bir kazadır. 19.yüzyıl ortalarında mutasarrıflık olmuştur. 1850'de tekrar Niğde'ye bağlanmıştır.1893'te sancak olması istenmiştir. Nevşehir kazasının çevresinde Ürgüp kazası, Arabsun kazası ve Hacıbektaş kazaları bulunmaktadır. Bu yüzden sadece Nevşehir kazası ele almakla yetinmeyip diğer kazalarda yöresel olarak incelenir.

Ünlü seyyah Bela Horvath ise Nevşehir'i yerleşim olarak şöyle tanımlar : “Kentin yaklaşık yarısı Türk, diğer yarısı da Rum. Dağın yamacında kurulan kent, verandalı, balkonlu ve sütunlu evleriyle son derece hoş bir görüntü çiziyor.”<sup>7</sup>

Cuinet, 1890 başlarında, Nevşehir kazasında 34 köy bulunduğunu yazmaktadır. Nevşehir'de 34 köy, kentin yöreye göre büyük bir yerleşim birimi olduğunu göstermektedir.

Cuinet ‘ e göre Nevşehir kazası ile çevresindeki kazaların köy sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.<sup>8</sup>

| Kaza Adı          | Köy |
|-------------------|-----|
| Nevşehir          | 34  |
| Ürgüp             | 28  |
| Gülşehir(Arabsun) | 14  |
| Hacıbektaş        | 4   |
| Toplam            | 80  |

<sup>6</sup> Yusuf Halaçoğlu, XIV – XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Vakfı Yayınları , (Ankara – 1998), s. 83.

<sup>7</sup> Bela Horvath, Anadolu 1913, Çev. Tarık Demirkan, Tarih Vakfı Yayınları, (Ankara – 1996 ), s.91.

<sup>8</sup> Vital Cuinet, La Turgied’Asie, Paris(1892) s. 98.

Görülüyor ki bölgede Nevşehir dâhil 80 köy bulunmaktadır.1877 Konya Vilayet Salnamesine göre Nevşehir’de 32 köy, Arabsun’da ise 44 köy, Ürgüp’te ise 28 köy bulunduğunu yazmaktadır.<sup>9</sup>

1877 Konya Vilayet Salnamesine göre Nevşehir’in taşınmaz malları şöyledir. İbrahim Paşa cami-i şerifinsen başka büyüklü küçüklü 30 adet cami ve mescit bulunmaktadır.1 mekteb-i rüştiye ve Rum, Ermeni milletine mahsus 3 adet kilise, İslam ve Hıristiyan olarak 20 mekteb-i sıbyan, 1256 dükkân ve 10 han, 2 bab-ı hamam ,32 kahve , 4 bezirhane ve 1 tahbışane vardır.<sup>10</sup>

1870’de Nevşehir Kazası’nın başlıca taşınmaz malları 32 cami, 2 medrese, 10 sıbyan okulu, 2 han, 1 hamam ile 155 dükkân ve mağazaydı.1889 Konya Vilayet Salnamesi’nde Nevşehir kazasında 1096 hane, Ürgüp’te 5509 hane, Arabsun’da 3444 hane bulunduğunu kaydedilmektedir. 1899’da ise Nevşehir’de 8713 hane, 79 cami ve mescit, 8 medrese, 1096 dükkân, 43 değirmen, 12 fırın ve 26 kahvehane olduğu belirtilmektedir.

Nevşehir’de yıllar geçtikçe taşınmaz mallarda bir artış olduğu görülmektedir.

1883’te Arabsun’da bulunan taşınmaz mallar aşağıdaki tablo belirtilmiştir.

| Taşınamaz Mal   | Sayı |
|-----------------|------|
| Hükümet Konağı  | 1    |
| Hane            | 1514 |
| Dükkân          | 89   |
| Hamam           | 4    |
| Medrese         | 1    |
| Kütüphane       | 1    |
| Rüştiye Mektebi | 1    |
| Mektep          | 125  |
| Cami ve Mescit  | 50   |
| Bahçe           | 18   |

<sup>9</sup> 1294 Kon. Vil. Sal. s. 141.

<sup>10</sup>1294 Kon. Vil. Sal. s. 138- 139.

Arabsun'da 89 köy vardır. Kara Mehmet Paşa Kütüphanesi Arabsun'da bulunmaktadır.<sup>11</sup>

1873 yılına ait Konya Vilayet Salnamesinde Ürgüp'te belirtilen taşınır ve taşınmaz mallar şunlardır;<sup>12</sup>

### Ürgüp Kazası

|                  |     |
|------------------|-----|
| Hükümet Konağı   | 1   |
| Hane             | 835 |
| Mahalle          | 43  |
| Cami ve mescit   | 70  |
| Mekteb-i Rüştîye | 1   |
| Kütüphane        | 11  |
| Telgrafhane      | 1   |
| Dükkân ve Mağaza | 485 |
| Fırın            | 9   |
| Yağhane          | 20  |
| Çamaşırhane      | 3   |
| Hamam            | 2   |
| Namazgâh         | 1   |
| Çeşme            | 87  |
| Değirmen         | 26  |
| Çanakçı Fırını   | 11  |
| Çanakhane        | 244 |
| Han ve Kahvehane | 23  |
| Kilise           | 5   |

<sup>11</sup> 1300 Kon. Vil. Sal. s. 143 –144.

<sup>12</sup> 1290 Kon. Vil. Sal. s. 140- 141.

1899 Konya Vilayet Salnamesi'nde Nevşehir'de başlıca taşınır ve taşınmaz mallar şunlardır;

### Taşınmaz Mallar

|                 |      |
|-----------------|------|
| Hükümet Konağı  | 1    |
| Hane            | 8713 |
| Cami ve Mescit  | 79   |
| Medrese         | 8    |
| Rüşdiye         | 4    |
| Okul            | 82   |
| Kütüphane       | 2    |
| Dükkân ve Fırın | 1096 |
| Fırın           | 12   |
| Dokuma Tezgâhı  | 1    |
| Kahvehane       | 26   |

1869 Konya Vilayet Salnamesine göre Ürgüp'te büyük ve küçük 15 adet medrese, 10 mektep, 1 hamam, 4 han, 10 kahvehane ve 210 dükkân olduğu kaydedilmiştir.<sup>13</sup>

!870'de Ürgüp'te 15 cami, 5 medrese , 10 sıbyan mektebi , 4 han , 220 dükkân ve mağaza olduğu salnamede belirtilmektedir.<sup>14</sup>

Taşınmaz mallar arasında hanlarda bulunmaktadır. Ulaşım ve ticarete önemli bir yeri olan hanlar Uzakdoğu'dan Bağdat'a gidilecek olursa isimleri şöyledir;

- 1-Horozlu Han
- 2-Selahattin Han
- 3-Sultan Han
- 4-Aksaray Han
- 5-Ağzıkara Han
- 6-Tepesisiddik Han
- 7-Alay Han

<sup>13</sup> 1286 Kon. Vil. Sal. s.124 –125.

<sup>14</sup> 1287 Kon. Vil. Sal. s.92.

Nevşehir uzun zaman Karaman vilayetinin Niğde sancağına bağlı kalmıştır. XIX. asrın ortalarına doğru mutasarrıflık olmuş ise 1850’de merkez tekrar Niğde’ye nakledilmiştir.1868 senesi ağnam sayımına ait şu iki belgeyi tetkik edecek olursak Nevşehir, Niğde(Mutasarrıflığı) sancağı ve Konya vilayetine bağlı olduğu anlaşılır.

Nevşehir Kazasının Konya’ya bağlı olduğuna ait Vilayet İdare Meclisi tezkiresinin metni aşağıdadır.

**Kıymet Kuruş**

Meclis-i İdare-i Vilayete

Bu hususu divanı temyize müteallik olması ile oraya havalesine terk olunmuştur. Ferman hazretmen darussaade 17 Şevval 1282 (5Mart 1866)

**Meclis idare-i  
Vilayet Konya**

İktizasını Divan-ı Temyizden İlama Himmet Buyruldu.

27Şevval 1286 (30 Ocak 1870)

Müddei Aleyh merkum divan-ı temyiz azasından olduğundan maada husus mezkur müceddet meclis idare-i vilayete müteallik olup divan-ı temyiz bidayeten bu misillu mevadd-ı ruiyetten nizamen memnun olmağla meclisi mezkure havalesi iktiza etmeğin olbabda emri ferman hazret-i Menlehülemrindir.

28 Şevval 1286 (1870)

### **A.Atamalar**

24 Kasım 1850’de Evkaf-ı Hümayun’a sunulan Niğde ve Nevşehir sancakları evkaf müdürlüğüne müderris-i kiramdan Tahir Efendi atanmıştır.<sup>15</sup> Daha sonra Niğde sancağına bağlı Nevşehir kazası müdürü Tahir Bey’in merhametsiz davranışlarından dolayı görevinden alınmıştır. Yerine 1853 tarihinde yerine Mehmet Esat Ağa ‘nın memuriyete tayini edilmiştir. 1200 kuruş aylık maaş bağlanmıştır.<sup>16</sup>

7 Temmuz 1846 ‘da teke sancağı muhassılı Nazım Efendinin istifası üzerine yerine Aydın sancağı mal müdürü Şerif Ağa ve Erzurum Meclisi memurlarından Necip Efendi ve Nevşehir kaymakamı Akif Bey’in değiştirilmesiyle Numan beyin muhassılı gereken resmi daireye tayin olunmuşlardır.<sup>17</sup>

12 Ocak 1862 yılında Nevşehir sancağında evkaf müdürü bulunan Tahir Efendinin istifasından dolayı adı geçen vakıf müdürlüğüne önceki adam Emin Efendiye ahalisi iştenmiş.<sup>18</sup> Evkaf müdürlüğüne Tahir Efendi istifa edince Emin Efendi atanmıştır.

### **B.Kanun-i Esasinin Kutlanması**

23 Aralık 1876 tarihli açıklama ile usule uygun yenilik hakkında düzenlenen Kanun-i Esasinin ilanına padişahın buyrulduğu açıklamasıyla taşralardan top atışıyla ilan oluşuna Nevşehir kazası memurları ve meclis azaları memleketin ileri gelenleri, Müslüman ve Gayrimüslim halkı hükümet dairesinde toplanarak dua etmişlerdir.

Padişahım çok yaşa dualarıyla yirmi bir top atışıyla Kanun-i Esasi kutlanmıştır.

### **C.Zeyle Karyesinin Ankara’ya Bağlı Develi Kazasına Katılma isteği**

Nevşehir kazasına tabi Develi Zeyle karyesinin adı geçen kazaya uzaklığından dolayı uğramış olduğu güçlüklerden bahsedilmiştir. Ankara Vilayeti dâhilinde var olup karyelerine 1,5 saat mesafesi bulunan Develi Kazasına katılmaları dilekçesini içine alan karye ahalisi tarafından verilen muhızır 4 Ocak 1888 tarihli yazılan resmi yazı acize ile gönderilmiş ise de henüz icabı icra bulunmadığından bahisle içine alan bu kere dahi verilen dilekçe ile resmi yazı ile bildirilmesi sebebiyle icab-ı keyfiyetin usulü üzere ve bu akla uygun değiştirilmenin bağlanması hakkında Zeyle karyesiyle eskiden yazılan resmi yazı ile ilgili olarak araştırma yapılması istenmiştir.<sup>19</sup>

<sup>15</sup> BOA. Dahiliye: 134006

<sup>16</sup> BOA. A. MKT. NZD. DN:62 GN:45

<sup>17</sup> BOA. A. MKT. TŞF. DN:1 GN:92

<sup>18</sup> Arz Tezkeresi: 15089

<sup>19</sup> BOA. DH. MKT. UM. DN:1483 GN:109

#### **D.Nevşehir Kazasının Sancak Merkezi Yapılması İsteği**

Konya Valisi Hasan Bey, Niğde Sancağı'na teftiş gerçekleştirdiği esnada, Nevşehir'in içinde bulunduğu durumu ayrıntısıyla tetkik etmiş ve Nevşehir kazasının da Konya'ya bağlı bir sancak merkezi yapılmasının yararlı olacağını düşünmüştür. Bu düşüncelerini açıkladığı bölümde sadeleştirilmiş şekliyle aşağıdaki gibidir.

Ağnam sayımı, öşür gelirleri ve sair malların tahsilâtında çeşitli sıkıntılar görülmüştür. Niğde'ye bağlı Nevşehir kazası eskiden sancak merkezi olduğu halde sonradan lağvolunarak Niğde'ye bağlanmış ise de günden güne terfi ederek Niğde'den daha fazla gelişmiş ve imar olmuştur. Nevşehir, Niğde sancağına bağlı olan Arapsun ve Ürgüp ile önceden Konya vilayetine bağlı iken sonradan Ankara vilayetine katılmış olan Avanos kazalarının ortasında yer almaktadır. Ve adını saydığımız bu dört kazada birbirine üçer dörder saat mesafede bulunmaktadır. Nevşehir kazası, Niğde, Kayseri ve Kırşehir sancaklarıyla Aksaray kazasının merkezinde bulunduğundan dolayı sancak olmaya layık olduğundan Nevşehir'e üçer dörder saat mesafede bulunan Ürgüp, Arapsun ve Avanos ve Konya sancağına bağlı olan ve merkez vilayete 40 ve Nevşehir'e 24 saat mesafede olan Koçhisar kazalarının bağlanmasıyla Nevşehir kazasının üçüncü sınıf sancak merkezi kabul edilmesi türlü ihsan ve terfiyatı husule getirecektir. Nevşehir'in bu şekilde sancak oluşturulmasına müsaade olunması halinde Burdur sancağının dahiliye, adliye, ve maliye tahsisatıyla mahsusat-ı sairesinin Nevşehir'e nakledilmesi ve Nevşehir kazası gerçi birinci sınıf kaymakamlık ise de Burdur'un o kadar ehemmiyeti olmadığı cihetle ikinci sınıf kaymakamlığı ve kaymakam maaşının düzenlenmesi ile 1150 kuruşa indirilmesi ve bunun gibi Nevşehir kazası mahsusat-ı umumisinin Burdur' nakil ve tahvil edilmesi ve Burdur mutasarrıflığı maaşı 4500 kuruştan ibaret olup Nevşehir'in işi çoğalmak ve orası da kazanacağı öneme binaen emsali vechle mutasarrıflık maaşının 5000 kuruşa yükseltilmesi gerekeceğinden Nevşehir kaymakam maaşından indirilmesi icap eden 750 kuruştan 500 kuruşunun mutasarrıf maaşına ve 250 kuruşunun tahrirat kalemi tahsisatına ilavesi ile Niğde sancağı Bor, Hamidiyye ve Aksaray kazalarından ibaret kalacaktır. Fakat Konya Sancağı merkezle beraber on bir kazaya sahip olup bu halde Niğde'ye göre büyüklüğü meydanda olduğundan bu on kazadan merkez vilayete 30 Niğde'ye 14 saat mesafede bulunan Ereğli kazasının Konya vilayetinden ayrılarak Niğde sancağına bağlanması uygun görülmüş ve suret-i maruza vilayetçe iyi idarenin temin edilmesi, inzibat ve ahalice türlü faydalar getireceği ve Devlet hazinesinden dahi bir kuruş masraf çıkmadan

bu işlerin gerçekleştirilebileceği 24 Ekim 1893 tarihli ve 146 numaralı mazbata ile dâhiliye nezaretine arz olunmuşsa da cevabı henüz gelmemiştir. Nevşehir kazası Yozgat ve Kayseri sancaklarına komşu olması ve bu iki sancaktaki Ermenilerin zaten Nevşehir'e gelip gitmelerinden dolayı Nevşehir'in merkez liva olması önemli olduğu için gerekenin yapılması devlet ve memleket açısından faydalı görüldüğü için yeniden istirhama cesaret edilmiştir.<sup>20</sup>

#### **E.Arapsun'a Bağlı Senason Köyü Halkının İsteğiyle Ürgüp'e Bağlanması**

Konya valisi Hasan Hilmi Bey Ürgüp'e geldikten sonra burada daha önce yapılmış olan depoyu gezmiş ve gayet güzel yapılmış olmakla beğendiğini ifade etmiştir. Ürgüp kazası ahalisinin ekserisinin saray hizmetinden emekli olması ve bunların emekli maaşlarının ödenmesi sırasında bazı problemler çıktığından bu problemlerin halli için gerekenin yapılmasını emretmiştir. Nitekim bu minvalde yapılan çalışmalardan biriside Ürgüp'e yaklaşık bir saat mesafede olan ve beş yüz haneden ibaret olan Senason karyesinin Arapsun kazasından ayrılarak Ürgüp'e bağlanması için dahiliye nezaretine müracaatta bulunulmasıdır. Çünkü Senason karyesi Ürgüp'e bir saat, Arapsun'a ise sekiz saat mesafede bulunduğu halde Arapsun kazasına bağlı idi. Şayet Senason karyesi Ürgüp'e bağlanacak olursa bu köyden alınacak vergilerle Ürgüp kazasının mali gelirleri artmış olacak ve daha önce sözünü ettiğimiz saray hizmetinden emekli ahalinin emeklilik maaşlarının aksamadan ödenmesi kolaylaşmış olacaktı. Diğer yandan bu bağlanma işi gerçekleşecek olursa ahalisinin büyük bir kısmı Hristiyan olan Senason köyünde herhangi bir uygunsuzluk meydana gelecek olursa gerekli müdahalenin hemen yapılabilmesine de zemin hazırlanmış oluyordu. Aslında Senason köyü vaktiyle Ürgüp'e bağlı olan bir köy iken köy ileri gelenlerinden bir kısmının menfaatlerine daha iyi geldiği için ricaları ve bu durumun devlet kademelerinden kabul görmesiyle Arapsun'a bağlanmıştı. Öte yandan köyün Arapsun'a bağlı olması fukara halk için de bir zorluk teşkil ediyordu. Fukara köy halkı herhangi bir resmi veya diğer işleri için bir saatlik mesafedeki Ürgüp dururken, sekiz saatlik mesafedeki Arapsun kazasına gitmek zorunda kalıyorlardı. Yani Senason köyü ahalisinin çoğunluğu da Ürgüp'e bağlanmayı arzu ediyorlardı. Dahiliye nezaretine yazılan bu istekten başka kazada hiç tabip bulunmamasına istinaden maaşı Ürgüp belediyesi sermayesince verilmek üzere 600 kuruş maaşla bir tabibin gönderilmesi isteği mekatib-i tıbbiye nezaretine bildirilmiştir<sup>21</sup>. Konya valisi Hasan Hilmi Bey teftişlerine devam ederek

<sup>20</sup> BOA. Y.PRK. UM. DN:29 GN:55

<sup>21</sup> BOA. Y.PRK. UM. D.N:29, G.N:55

Ürgüp'ün mekteb-i rüştiye talebelerini imtihan etmiş ve bu talebelerin bilgilerinin diğer yerlerde ki talebelerden daha fazla olduğunu belirtmiştir. Ayrıca talebelerin eğitime olan isteklerini de görmüş ve yeni usulle eğitim almaları için yapımına daha önce başlanılmış olan ve çatısı yarım kalan mekteb-i ibtidaiye inşaatının tamamlanması için mahalle erbabının ileri gelenlerinden bu iş için yardımda bulunmaları istenmiştir. Neticede inşaatın tamamlanacağını ve bir yıllık eğitim öğretim masrafının karşılanacağını teminatı alınmıştır. Birde ilkbahara doğru kaza da görev yapmak üzere bir öğretmen görevlendirilmesi emri vilayet maarif müdürlüğüne bildirilmiştir. Hasan Hilmi Bey Ürgüp'te bu saydığımız icraatlarda bulunduktan sonra teftiş için Nevşehir kazasına gitmiştir.

## **II. BÖLÜM**

### **NEVŞEHİR'İN EĞİTİM DURUMU VE OKULLAŞMA**

---

Osmanlı Devleti'nde 1869 Nizamnamesine göre okullar umumi ve hususi olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Nizamname'ye göre Sıbyan mektebi, rüştiye, idadi, sultanîyeler yüksek öğretim kurumları sayılıyordu.

Osmanlı uyruğunda bulunan yabancı Müslüman ve Müslüman olmayanlar özel eğitim kurumları Hususiler açabiliyorlardı.

1869 nizamnamesinin asıl amacı, eğitim ve öğretimin daha iyiye gitmesini sağlamaktır. Nizamnameye göre Nevşehir'de mektebi rüştiye, sıbyan mektebi, medrese ve Hristiyanlara özel mekatib-i sıbyanlar bulunmaktadır.

Her köy mahallede bir sıbyan mektebi bulunmaktaydı. 500 evli kasabalarda rüştiyeler Müslümanlar için ayrı, kızlar için ayrı diğerleri ise karmadır.<sup>22</sup>

19.yüzyılın ikinci yarısında Nevşehir kazası eğitim açısından ileri bir seviyedeydi.1870 Konya Vilayet Salnamesine göre, Nevşehir kazasında 2 medrese, 10 sıbyan okulu vardı.<sup>23</sup>

1877 Konya Vilayet Salnamesinde Nevşehir'de bulunan öğrenci sayısı şöyleydi.<sup>24</sup>

| OKUL    |    | ÖĞRENCİ       |      |
|---------|----|---------------|------|
| Medrese | 5  |               | 113  |
| Rüştiye | 1  |               | 76   |
| Sıbyan  | 20 | Kız öğrenci   | 343  |
|         |    | Erkek öğrenci | 1234 |

<sup>22</sup> Musa Çadıcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, T.T.K.Yayınları, (Ankara -1991), s.288.

<sup>23</sup> **1287 Kon. Vil. Sal.** s. 92.

<sup>24</sup> **1294 Kon. Vil. Sal.** s. 147.

| ÜRGÜP | Sıbyan Mektebi | Kız Çocuk | Erkek Çocuk | Rüştiye | Hoca | Medrese | Talabe |
|-------|----------------|-----------|-------------|---------|------|---------|--------|
|       | 1              | 245       | 1060        | 1       | 1    | 7       | 166    |

1889 Konya Vilayet Salnamesine göre 8 medrese, 4 rüşdiye, 82 okul ve 2 kütüphanenin Nevşehir’de olduğu kaydedilmiştir.<sup>25</sup> 1854’te 1 mektep, 15 adet mekatip, 1885’de 15 mekatib-i sıbyan, 1886’da 12 medrese, 72 mekatib-i sıbyan vardı.

1885 yılında Nevşehir’de 12 medrese, 2 kütüphane, mekatib-i sıbyan vardı.<sup>26</sup>

1888 yılında Nevşehir’de 5 rüşdiyede 251 öğrenci bulunduğu yazmaktadır. Nevşehir Rüşdiyesi’nde 77, Gülşehir Rüşdiyesinde 32, Ürgüp Rüşdiyesinde 64, Avanos’ta 35, Hacıbektaş Rüştiyesinde 43 öğrenci bulunmaktaydı.

1889 Konya Vilayet Salnamesinde Nevşehir’de yeni ve eski usulle eğitim verildiği belirtilmiştir. Yeni usule eğitim yapan 1 ilkokulda 126 öğrenci, eski usulle eğitim yapan 65 ilkokulda ise 2519 erkek öğrenci ve 1981 kız öğrenci bulunduğu kaydedilmiştir.

Nevşehir yöresinde 8 medrese toplam 682 öğrenci okumaktaydı. müslüman olmayanların 4 ortaokulunda 402’si erkek ve 208 ‘i kız öğrenci olmak üzere 1130 öğrenci vardı.<sup>27</sup>

1903 Maarif Salnamesi Nevşehir yöresinde toplam 21 medresede 1216 öğrencinin ders gördüğünü kaydetmektedir. 20.yüzyılın başında 10 medrese ile Ürgüp yöresinin medrese açısından en zengin yerleşim yeri idi. 1903 Maarif Salnamesine göre, Nevşehir yöresindeki medreselerle öğrencilerin dağılımı tabloda gösterilmiştir

| Medrese Sayısı | Öğrenci Sayısı |
|----------------|----------------|
| Nevşehir       | 9              |
| Ürgüp          | 10             |
| Gülşehir       | 2              |
| Toplam         | 21             |
|                | 763            |
|                | 271            |
|                | 182            |
|                | 1216           |

<sup>25</sup> 1306 Kon. Vil. Sal s. 147.

<sup>26</sup> 1302 Kon. Vil. Sal s. 220 -221.

<sup>27</sup> 1306 Kon. Vil. Sal s. 148.

1903 Maarif Salnamesi Nevşehir, Gülşehir (Arapsun) ve Ürgüp'te XX. yüzyılın başlarında, Ortodoks Rum, Gregoryen ve Protestan Ermenilerin ilk ve orta düzeyde toplam 17 okulu olduğu kaydetmektedir. Bu salnamenin verilerine göre Müslüman olmayan etnik ve dinsel guruplar arasında en çok ilk ve ortaokula, Ortadoks Rum sahipti. Rum Ortadoks okullarında 982'si kız ve 1287'si de erkek olmak üzere, toplam 2269 öğrenci ders görmekteydi. Gülşehir'de Ortadoks Rumların yalnız erkek öğrenciler için 2 ortaokul ile ikide karma ilkokulu vardı.

Mavrides, 1913'te Rum Ortadoksların Nevşehir'de 3 ilkokulu, 6 sınıflı 1 kız okulu ile 7 sınıflı din okulu bulunduğunu yazmaktadır. Karma ilkokullarda 300, kız okulunda 257 ve öbür okulda 357 öğrenci vardı. Tüm okulların kadın erkek öğretmen sayısı 16 idi. Bu okullar Nevşehir ve İstanbul'da birbirleriyle bağlantı olarak çalışan idare heyetince yönetilmekteydi.

Salnamelere göre kazada muallim –i evvel, muallim-i sani ve rika öğretmeni görev yapmaktaydı.<sup>28</sup>

Nevşehir kazasında Damat İbrahim Paşa ve Besim Ağa kütüphaneleri bulunmaktadır. Arapsun'da Kara Mehmet Paşa kütüphanesinde 87 adet çeşitli kitap bulunmaktaydı.<sup>29</sup>

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde kütüphanelerle ilgili değişik çalışmalar olmuştur. 1826 yılında Evkaf Nezareti kurulmuş, vakıf kuruluşlarının yönetimiyle ilgili yönetim birimleri ortaya çıkmıştır. Kütüphaneleri Evkaf Nezareti yönetiyordu.

1839 tarihli Tanzimat Fermanı ve 1859 tarihli Islahat Fermanı'nın çıkışından sonra Türk kütüphaneciliği değişti. 1882'de devlet ilk kez kütüphane kurumunu eğitim politikası içinde ele almıştır ve kamu görevi olarak kabul etmiştir. 1879 yılında İstanbul'daki 69 vakıf kütüphanesinin 40 ciltlik bir kataloğu çıkarılmıştır.<sup>30</sup>

19. yüzyılın ikinci yarısında Nevşehir'de bulunan kütüphaneler şunlar idi. Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi, Besim Ağa Kütüphanesi ve Arapsun'da bulunan Kara Mehmet Paşa Kütüphanesidir.<sup>31</sup>

<sup>28</sup> 1306 Kon. Vil. Sal. s. 236.

<sup>29</sup> 1305 Kon. Vil. Sal. s. 240.

<sup>30</sup> Nevşehir Kültür Sanat Bülteni s. 34.

<sup>31</sup> 1306 Kon. Vil. Sal s. 407- 408.

### III. BÖLÜM

#### NEVŞEHİR'İN SOSYAL YAPISI

##### A) NÜFUS

Osmanlı Devletinde ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapılmıştır. Bu sayımda sadece erkekler sayılmıştır. Kadın ve çocukların sayıma dâhil edilmemesi, sayımın eksikliğini göstermektedir. Sayım memurlarının gerekli özeni göstermemiş olmaları da gözden kaçmaması gereken bir husustur. Gayrimüslimlerin bu sayımda gösterilmedikleri, genel sayım içinde yer aldıkları düşünülmelidir.<sup>32</sup>

1831 yılındaki sayım bir yıldan fazla sürmüştür. Bu sayıma göre Niğde Sancağı kasaba, köyler ve sancak olmak üzere üç kısma ayrılmıştır.

1875 yılında Bosna Hersek'te çıkan ayaklanmalar Sultan Abdülaziz'in tahtan çekilmesi, anayasanın ilanı, Sultan II. Abdülhamit'in 1876 yılında tahta geçmesi ve özellikle 1877 – 1878 'deki korkunç Osmanlı – Rus savaşı ve ardından büyük miktarda toprağın kaybedilmesi Osmanlı'nın iç düzenini alt üst etmişti. Ayrıca çok sayıda Müslüman göçmenin 1877 – 1878 'de Balkanlardan imparatorluğa akın etmesi ve sonrada onların iskân edilmesi sorunu, 1874 yılında demografik sorunlara yol açmıştı. Bu nedenle sayım 1881 – 1882 yıllarına ertelenmek zorunda kaldı. Padişah, 1881 – 1882 yıllarında sayım emrini verdi.<sup>33</sup>

1881 – 1882 ve 1893 sayımı ayrıntılı bir sayım olmasıyla bir dönüm noktası kabul edilebilir. Nüfus sayımı yaklaşık on yıl sürmüştür. Zamanın uzunluğu verilerin netleşmesi konusunda engel oluşturmaktadır. Merkez ve taşra yönetiminde bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişim sonucu da sayım görülmektedir.<sup>34</sup>

Değişimin sonucu olarak Konya Vilayetine bağlı olan Niğde Sancağı, Niğde, Bor, Nevşehir, Ulukışla, Aksaray, (Gülşehir) kazalarından meydana geliyordu. Niğde kazası en fazla nüfusa sahipti. Cinsiyet bakımından Bor ve Ürgüp kazalarında kadın nüfus daha fazladır. Nüfus sayımında dinsel tercihlerin ön planda tutulduğu görülmektedir. Mezhep esaslı tercih edildiğinden Katolik ve Protestanlık içinde yer alan etnik grupların Rumlar, Ermeniler ve yabancıların sayıları belirtilmemiştir.

<sup>32</sup> Kemal Karpat, *Nüfus Dağılımı ve Osmanlı'da Nüfus Sayımının Gelişimi* (1800 – 1914 ), (Ankara – 2003) s. 38.

<sup>33</sup> Karpat, *Nüfus Dağılımı*, s. 69.

<sup>34</sup> Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, (Ankara – 1970),s. 49 – 65.

Nevşehir kazasında Rumlar, Katolikler ve Protestanlar mezhep çeşitliliğini göstermektedir. Türkler Nevşehir, Ürgüp ve Arabsun kazalarında yoğun nüfusa sahiptirler. Birinci sırada Türkler, ikinci sırada Rumlar ve az sayıda Ermeniler nüfusu vardı.

Nüfus oranları ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

| Türkler %   | Rumlar % | Ermeniler % |
|-------------|----------|-------------|
| Nevşehir 76 | 23       | Birden az   |
| Ürgüp 86    | 13       | Birden az   |
| Arabsun 73  | 26       | Birden az   |

1906 – 1907 yıllarında yeni bir sayım yapılmıştır. Fakat bu yıllarda daha önceki sayımlar gibi kazalar tek tek ele alınmıştır. 1906 – 1907 nüfus sayımında Rum, Ortodoks ve Katolik, Ermeni Ortodoks ve Katolik olmak üzere ayrıma gidilmiştir. Bu yüzden Nevşehir’e ait nüfus sayımı belirginleşmemiştir.

Nüfus sayımı ile ilgili bilgiler aşağıda ki tabloda belirtilmiştir.<sup>35</sup>

| Kaza     | Türkler    |       | Rumlar       |       | Ermeniler |       |
|----------|------------|-------|--------------|-------|-----------|-------|
| Nevşehir | Erkek      | Kadın | Erkek        | Kadın | Erkek     | Kadın |
|          | 16227      | 14093 | 4565         | 4353  | 285       | 192   |
|          | Katolikler |       | Protestanlar |       | Toplam    |       |
|          | Erkek      | Kadın | Erkek        | Kadın | Erkek     | Kadın |
|          | 17         | 19    | 12           | 9     | 21156     | 18666 |

<sup>35</sup> Karpat, **Nüfus Dağılımı**, s. 141.

| Ürgüp | Türkler |      | Rumlar |      | Ermeniler |   | Toplam |       |
|-------|---------|------|--------|------|-----------|---|--------|-------|
|       | E       | K    | E      | K    | E         | K | E      | K     |
|       | 9924    | 9956 | 1498   | 1636 | 7         | 9 | 11429  | 11601 |

| Arabsun | Türkler |      | Rumlar |      | Ermeniler |    | Toplam |      |
|---------|---------|------|--------|------|-----------|----|--------|------|
|         | E       | K    | E      | K    | E         | K  | E      | K    |
|         | 5649    | 5380 | 1976   | 2019 | 10        | 10 | 7575   | 7409 |

1870 yılı Konya Vilayet Salnamesine göre nüfus miktarı şöyledir. Nevşehir’ de 17212, Ürgüp’te ise 11191 nüfus vardır.<sup>36</sup> 1873 yılında Ürgüp kazasının mevcut nüfusu 9910 İslam, 1214 Rum, 5 Ermeni ve 13 Protestan’dır.

1877 Konya Vilayet Salnamesine göre nüfus miktarı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.<sup>37</sup>

|          | Köy | Hane | Nüfus |
|----------|-----|------|-------|
| Nevşehir | 32  | 5214 | 11993 |
| Ürgüp    | 20  | 4105 | 10000 |
| Arabsun  | 44  | 1168 | 2979  |

1883 yılı Konya Vilayet Salnamesine göre ise Arabsun kazasında 9931 İslam nüfus, 1600 Hıristiyan nüfus kaydedilmiştir.<sup>38</sup>

<sup>36</sup> 1287 Kon. Vil. Sal. s. 92.

<sup>37</sup> 1294 Kon. Vil. Sal. s. 154.

<sup>38</sup> 1300 Kon. Vil. Sal. s. 143–144.

1885 senesindeki salname kayıtlarına göre nüfus miktarı;

| <b>NEVŞEHİR</b> | İslam | Rum  | Ermeni | Protestan | Katolik |
|-----------------|-------|------|--------|-----------|---------|
| Erkek           | 15461 | 4555 | 281    | 11        | 12      |
| Kadın           | 13679 | 4173 | 188    | 9         | 22      |
| Toplam          | 29140 | 8528 | 469    | 20        | 34      |

| <b>ÜRGÜP</b> | İslam | Rum  | Ermeni | Protestan | Katolik |
|--------------|-------|------|--------|-----------|---------|
| Erkek        | 13305 | 1376 | 7      | -         | -       |
| Kadın        | 12762 | 1493 | 9      | -         | -       |
| Toplam       | 26067 | 2869 | 16     | -         | -       |

**1887 Konya Vilayet Salnamesine göre nüfus sayımı şöyle belirtilmiştir.**

| <b>NEVŞEHİR</b> | İslam  | Rum    | Ermeni | Protestan | Katolik |
|-----------------|--------|--------|--------|-----------|---------|
|                 | Nüfusu | Nüfusu | Nüfusu | Nüfusu    | Nüfusu  |
| Erkek           | 15461  | 4355   | 281    | 11        | 12      |
| Kadın           | 13679  | 4173   | 188    | 9         | 22      |
| Toplam          | 29140  | 8528   | 469    | 20        | 34      |

| <b>ÜRGÜP</b> | İslam  | Rum    | Ermeni | Protestan | Katolik |
|--------------|--------|--------|--------|-----------|---------|
|              | Nüfusu | Nüfusu | Nüfusu | Nüfusu    | Nüfusu  |
| Erkek        | 13305  | 1376   | 7      | -         | -       |
| Kadın        | 12762  | 1493   | 9      | -         | -       |
| Toplam       | 26067  | 2869   | 16     | -         | -       |

1888 Salname kayıtlarına göre Ürgüp, Arapsun kazalarının nüfus kayıtları tabloda gösterilmiştir.<sup>39</sup>

| <b>ÜRGÜP</b> |        |      |      |
|--------------|--------|------|------|
| İslam        | Ermeni | Rum  | Hane |
| 9910         | 18     | 1214 | 4734 |

| <b>ARAPSUN</b> |        |      |      |
|----------------|--------|------|------|
| İslam          | Ermeni | Rum  | Hane |
| 9768           | 11     | 1582 | 1160 |

<sup>39</sup> 1305 Kon. Vil. Sal. s.194.

Nevşehir kazasında nüfusu 1877 'de 12.000 kadardır.<sup>40</sup> 1887'de 38.000'i aşmış ve böylece on yılda büyük artış göstermiştir. 1887'de nüfusun 29.000 kadarı Müslüman, 8.500'ü Rum ve 500'ü Ermeni olmak üzere Hristiyan'dı.1906'da kazanın nüfusu 47.000'e yaklaşmıştır. 1913'deyse nüfus 21.500'e düşmüştür. Bunun 13.200 kadarı Müslüman, 8.300 kadarı da Hristiyan'dır. Hristiyanların 7.300'ü Rum ve 1000'i Ermeni idi. Görüldüğü gibi, yirmi altı yılda Müslümanlar yarıdan fazla azaldığı halde, Hristiyan nüfus hemen hemen aynı kalmıştır. Ancak Rumlar bir miktar azalmıştır. Ermeniler ise bir miktar artmıştır. Nüfus azalmasının sebebi iktisadi hayatta vuku bulan değişme olmalıdır. Eskişehir- Konya hattının açılmasıdır. <sup>41</sup>

19.yüzyıl sonunda kaza merkezinde 17.000 kişi yaşamaktaydı. Bu nüfusun 13.700 kadarı Müslüman 3000'i Rum ve 250'si Ermeni'ydi. Müslümanlar kalenin bulunduğu dağın doğu, batı ve güneyindeki mahallelerde, Rumlar dağın güneyindeki mahallelerdeki dereden aşağı çay ve ona yakın bahçelere uzanan sahada, Ermeni'lerde dağın kuzeyindeki düzlükte yerleşmişlerdi.

1916'da Arapsun kazasına ait bilgiler bulunmaktadır.1916'da toplam hane sayısı 327 olup ortalama nüfus 1962 idi. Köylerde 397, hanede 1985 kişi yaşıyordu.

| Arapsun kazası   | Hane | Kişi |
|------------------|------|------|
| Arapsun Kasabası | 327  | 1635 |
| Çerkin           | 98   | 490  |
| Göstesin         | 123  | 615  |
| Yeni Deliler     | 102  | 510  |
| Büyük Kışla      | 74   | 370  |

1915 yılına göre 2045 haneli Ürgüp kazasında tahmini 10225 kişi bulunuyordu.1916'da Ürgüp kazasında hane sayısı 1231 idi.814 hane köylere ait hane sayısıdır. Burada bir çelişki ortaya çıkmaktadır.1916 yılına ait bir bilgide, Ürgüp kazasındaki köylerin hane sayısı incelendiğinde 2901 hane gibi büyük bir sayı ortaya çıkmaktadır. Söz konusu çelişki bazı köylerin Uçhisar, Ortahisar gibi önceki yıla ait toplam içinde yer almaması ile açıklanabilir.

|                |      |      |
|----------------|------|------|
| Ürgüp Kasabası | 1321 | 6155 |
| Sofular        | 126  | 630  |

<sup>40</sup> 1294 Kon. Vil. Sal. s.139.

<sup>41</sup> Ercüment Kuran ,”XVIII.- XIX. Yüzyıllarda Nevşehir”, s.169.

|           |     |      |
|-----------|-----|------|
| Aravan    | 133 | 665  |
| Ramsa     | 139 | 695  |
| Boyalı    | 128 | 640  |
| Karain    | 156 | 780  |
| Çakanin   | 112 | 560  |
| Akan      | 132 | 660  |
| Uçhisar   | 705 | 3525 |
| Ortahisar | 608 | 3040 |
| Sarıharif | 86  | 430  |
| Karlık    | 72  | 360  |

Bu bilgiler ışığında Nevşehir, Aksaray, Ulukışla kasabaları haricinde, sancağa bağlı diğer kasabalarda hane nüfusu 5697 idi. Bu da kasabalarda tahmini 28485 kişinin yaşadığını göstermektedir.

Köylerin kasabalara göre daha yoğun olduğunu söyleyebiliriz. Bu oran 1/3 ile ifade edilebilir.

1915 yılında da Osmanlı Devletinde nüfus sayımı yapılmıştır. Nevşehir kazasının 4058 hanesinde 20290 nüfus bulunuyordu. :Kazaya ait toplam hane sayısı için iki yıla ait bilgi yoksa da okul yapımı çalışmaları kapsamında iki mahallede ( Beğdik, İskil ) 180 hane bulunduğu belirtilmiştir.

Köyler için ancak 1916 yılına ait bilgiler mevcuttur. Bu anlamda köylerin toplam hane sayısı 3729 tahmini nüfus 18645 idi.

| <b>Nevşehir Kazası</b> | <b>Hane Sayısı</b> | <b>Nüfus</b> |
|------------------------|--------------------|--------------|
| Narlı                  | 510                | 2550         |
| Meleköy                | 591                | 2955         |
| İnegi                  | 483                | 2415         |
| Mecan                  | 460                | 2300         |
| Topuz                  | 309                | 1545         |
| Kolpak                 | 108                | 540          |
| Kavak                  | 132                | 660          |
| Karapınar              | 93                 | 465          |
| Çardak                 | 61                 | 305          |
| Topaç                  | 58                 | 290          |
| Kızılçın               | 63                 | 315          |
| Mecan                  | 460                | 2300         |
| Civarzile              | 231                | 1155         |

1881–1882 ve 1983 nüfus sayımında etnik grupların mezhepleri de belirtilmiştir. İnancın şekillenışı bakımından Katolik, Protestan veya Ortodoks şeklinde belirtilmesi dikkâte değer tespittir.

1906–1907 sayımında kaza yapılmadan sancağın bütününe yönelik değerler verilmiştir. Katolik mezhebi bu sayımda Ermeni ve Rum etnik gruplar olarak ele alınmıştır.

1915–1916 yılı bilgileri hane sayısının belirlenmesi bakımından daha tatminkârdır. Yerel yöneticilerin eğitim planı çerçevesinde hane sayısını güncelleştirmiş olmaları rakamları gerçekçi kılmaktadır. Yinede bütün yerleşim planının yansıtılmadığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti’nde 1831 ile başlayan sayımlar 1914 ile sona ermektedir. Ancak Nevşehir, Ürgüp ve Arabsun’a ait nüfus bilgilerini elde etmekteyiz. Sayımlar arasında karşılaştırma yapılarak nüfus hareketleri hakkında somut bilgiler elde edebiliriz. 1892–1893 ile 1906–1907 sayımlarını incelediğimizde Türk nüfusunun  $\frac{1}{4}$  oranında arttığı görülmektedir. Bu durum ülkenin siyasi sosyal yapısı ile ilgilidir.

|                  | <b>Hane Sayısı</b> | <b>Ortalama Nüfus</b> |
|------------------|--------------------|-----------------------|
| Nevşehir Köyleri | 3729               | 18645                 |
| Arabsun Kasabası | 327                | 1635                  |
| Arabsun Köyleri  | 397                | 1985                  |
| Ürgüp Kasabası   | 1231               | 6155                  |
| Ürgüp Köyleri    | 2901               | 14505                 |

<sup>42</sup>

<sup>42</sup> 1311 Kon. Vil. Sal. s. 147.

| Nevşehir | Mahallat | Kura Adet | Miktar-ı aded | Ermeni |       |
|----------|----------|-----------|---------------|--------|-------|
|          |          |           |               | İnas   | Zükur |
|          | 16       | 35        | 7489          | 188    | 281   |
|          | Rum      |           | İslam         |        |       |
|          | İnas     | Zükur     | İnas          | Zükur  | İcmal |
|          | 4173     | 4355      | 13679         | 15461  | 38191 |

Osmanlı Devleti'nde 1831 nüfus sayımı ilk nüfus sayımı olarak kabul edilmektedir. Fakat bu sayımın bazı olumsuzlukları da bulundurduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Sadece mükellef erkeklerin belirtilmesi, etnik yapısının belirsizliğine dikkât çekmektedir. Bu eksiklikler Nevşehir kazasında da açık bir şekilde görülmektedir.

1831 sayımına göre, 1881- 1882 ve 1893 sayımı daha kapsamlı bir sayımdı. on yıl gibi uzun bir süre geçmesi, şüpheyle yaklaşmamızı gerektirmektedir. Bunun dışında içeriği sayımın önemini göstermektedir. Nüfus bilgilerinin ayrıntılı olması güvenilirliği arttırmaktadır. Nevşehir'de Ürgüp'te ve Arapsun'da Türk nüfusun, diğer etnik gruplara göre Rum ve Ermeniler göre 2/3 oranını korudukları gözlenmektedir.

1877–1878 Osmanlı Rus Savaşında tüm ülkede savaşa katılımdan dolayı nüfus azalması görülmüştür. Osmanlı Devletinin siyasi konumu nüfusu etkilemektedir. Niğde, Nevşehir; Aksaray yöresinde 1877'de kıtlık görülmüştür.

İdari yapı olarak müstakil hale dönüşümünden sonra, eğitim planlamasında sancağın hane sayılarının belirtilmiş olması dikkate değer bir göstergesidir. Nüfus bilgilerinin en son 1916 yılına ait olması, devletin yıkılışından kısa bir süre öncesine güncellik kazandırmaktadır.

## B)DİNİ VE SOSYAL YAPILAR

### 1)DAMAT İBRAHİM PAŞA KÜLLİYESİ

XVIII. yüzyılda Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı cami, medrese, kitaplık, sıbyan mektebi, imaret ve hamam külliyesi oluşturmaktadır. Külliye'nin XIX. yüzyılın ikinci yarısında ayakta durması için çeşitli tamiratlar yapılmıştır. Külliye, klasik Osmanlı külliye programının son uygulamalarından biri; Lale Devri benzemelerinin en güzel örneklerine sahiptir.<sup>43</sup>

İbrahim Paşa sadrazamlığı sırasında Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik, sosyal, sanat ve bilim alanında gelişmesi için çeşitli önlemler almış ve bu gelişmeyi doğduğu yer içinde uygulamıştır.<sup>44</sup>

1719 yılında ilk yapı bugün Kaya cami-i olarak anılır. Ayrıca birde hamam yaptırmıştır.1712 yılında on tanesi kaza merkezi Ürgüp'te, bir tanesi Muşkara'da olmak

<sup>43</sup> İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt IV, Bölüm 1,(Ankara – 1978) s. 147.

<sup>44</sup> M.M.Aktepe, “**Nevşehirli Damat İbrahim Paşa** “,İslam ansiklopedisi.,s. 235.

üzere on bir çeşme inşa edilmiştir. Çeşme kitabelerinin İstanbul'dan Ürgüp'e güvenli bir şekilde ulaşması için güzergâh üzerindeki yerleşmelerin kadılarına hükümler yazılmıştır.<sup>45</sup> 1721 yılında gönderilen hükümlerle Muşkara köyü halkı derbendi tayin olunarak geçici vergileri kaldırıldı. 1722'de Muşkara 'da ikinci çeşme yaptırır. 1724, 1725 yılında üçüncü çeşmeden sonra 1730 yılına kadar Muşkara'nın imarı, sosyal ve ekonomik gelişmesiyle yoğun bir şekilde ilgilendiği görülür.<sup>46</sup> Damat İbrahim Paşa İstanbul'un imarına önem vermiştir. Topkapı civarında bir köşk, bahçeler Nuriosmaniye'de Çuhacılar Hanı gibi birçok semtte çeşmeler yaptırmıştır.<sup>47</sup>

Külliye yapılarının inşaatı sırasında İbrahim Paşa, Nevşehir bir ticaret merkezi olması emrini vermiştir. Han, İstanbul hanları gibi olacak yirmi, otuz adet odayı içeren dükkânlarda da kuyumcu esnafı oturacaktı. Payas'tan gelen tüccarlar başka bir yere gitmeyip bu hana ineceklerdi. Tüccarlar arasındaki davalara sadece han zabiti bakacaktı. Muşkara'daki diğer idareciler karışmayacaktı.<sup>48</sup>

Damat İbrahim Paşa gelirinden sadece Nevşehir ve Ürgüp'te yaptırttığı yapıların bakım masraflarını karşılamakla kalmıyor, aynı zamanda Ürgüp'le civarındakibazı köylerdeki cami, mescit ve su yolu gibi yapıların bakımını da ödüyordu. Ürgüp kazasının menzil, mevkufat, nezl ve avarız vergilerini ödüyorlardı. Vakfiyede yaptırttığı yapılarda çalışacak görevlilere verilecek ücretler ve alınacak malzemeler dahi birer birer belirtilmiştir.

Damat İbrahim Paşa'nın Külliyesinde bulunan kitabeler İstanbul'da yazdırılmıştır. Cami avlusunun kuzeybatı giriş kapısının, medrese başodası ve hamamın kitabelerini Seyyid Vehbi ve hanın kitabesini Raşit yazmıştır.<sup>49</sup>

Damat İbrahim Paşa'nın yaptığı tanıma göre hanın iki katlı, bir havlu etrafında zemin katta kıymetli eşya satan tüccarların dükkânların ve üst katta mal getiren tüccarların konakladığı dışa kapalı bir kısımdan çevresinde dışa açılan yer alan dışa kapalı kervansaray mekânlarda kervanla gelen eşyaların depoladığı ve hayvanların gecelediği bölümler yer alır.

Cami, klasik dönem camilerinde olduğu gibi geniş bir avlunun ortasında yer alır. Üç girişi bulunan avlunun girişlerinden batı yönündeki son cemaat yeri önüne açılır.

<sup>45</sup> Ahmet

<sup>46</sup> Refik, "Damat İbrahim", s. 63.

<sup>47</sup> "Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya Aid İki Vakfiye "Tarih Dergisi", Cilt XI/19, (İstanbul- 1960), s. 150.

<sup>48</sup> Refik "Damat İbrahim Paşa ", s.172-182 ve183.

<sup>49</sup> Refik, Damat İbrahim Paşa, s.172-182 ve 183.

Diğer iki kapının biri güney duvarının batı köşesine, diğeri ise de avlunun pahlanan kuzeybatı köşesine yerleştirilmiştir. Bu kapılar, büyük istinad duvarlarıyla platformlar oluşturan külliye de özellikle köşelere yerleştirilerek caminin farklı algılanması sağlanmıştır.

Cami-i plan şeması geçmişteki şemaların bir tekrarıdır. XV. yüzyıllardan beri beri kullanılan bir şemadır. Yarım kubbeye örtülen mihrap önü mekânı Bu camide yarım aynalık tonozla örtülmüştür. Sekiz destekle taşınan tek kubbeli harem plan şemasıdır. Fakat bu camideki uygulama Sinan yapılarındakinden oldukça yalındır. Gene planda cami kütesinin dışına alınan minare kaidelerini ön cephede simetriyi bozmaması için diğer köşeye de aynı uzunlukta olduğu için bir duvar parçası veya oda yerleştirilmesi, Sinan'ın beş kubbeli son cemaat tek kubbeli camilerinde geliştirdiği bir tasarım anlayışıdır.<sup>50</sup> Plan düzeyindeki camide bir yenilik görülmemekle birlikte, iç ve dış cephelerdeki bazı elamanları Barok mimarisinin habercisi sayılabilir. Klasik dönemden farklı olarak kubbeden bağımsız ince ve yüksek kulecikler olarak tasarlanan ağırlık kuleleri, dış cephede bir düşey etki oluşturarak yapının daha yüksek olduğu izlenimi yaratır. Nevşehir Damat İbrahim Paşa külliyesi genel hatlarıyla klasik Osmanlı mimarisinin bir devamı olarak görülmektedir.<sup>51</sup>

Külliye'nin daha iyi tanınması için kitabeler aşağıda belirtilmiştir.

### **CAMİ KİTABESİ**

- 1) Cenab-ı hazret-i Sultan Ahmet Han Gazi kim  
Bina-yı şevketin mimar-ı sun'ı lemyezel yaptı  
İmam-ı müslimin kim cami-i ahlak-ı nüsna'dır
- 2) Vücudun feyz-i mevla mukteda-yı her düvel yaptı  
Ne geldi ne gelür evreng-i mülke misli zira kim  
Anın yaptığı hayri ne evahir ne evvel yaptı
- 3) O şahinşah-ı dehrin sihr-i hası sadr-ı mümtazı  
Ki mevla hak-i dergâhından ikis-i emel yaptı  
Cenab-ı asaf İbrahim Paşa kim Halil asa
- 4) Yıkılmış dilleri çok Kabeyi müzd-i 'amel yaptı

<sup>50</sup> Ahmet Kuran, "Single Dome, Mosques of the Architect Sinan", **II Uluslar arası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri**, Cilt 3, (İstanbul 1987), s. 88.

<sup>51</sup> Ahmet Arel, **Onsekizinci Yüzyılın İstanbul Mimarisinde Batılaşma Süreci**, (İstanbul – 1975), s. 47 – 48.

- Mizac-ı devleti şur-ı adu ifsat itmişken  
İdüp ıslah-ı zatü'l beyn biceng ü cedel yaptı
- 5) İdüp'atf-ı ' inan vad-i hayre tüsen-i tab'ı  
Ne hak üzre kadem basdıysa bir ra'na mahal yaptı  
Hususan matla-ı hurşid-i zatı olduğu belde
- 6) Ki ihya idüp anı Nevşehir kıldı güzel yaptı  
Beca-yı senk- i zire sim û zer dökdü esasında  
Bu dılcü cami-i nittiyse itdi mahasal yaptı
- 7) Hele billahi ol sadr-ı mu'alla kadr-i cûd ayin  
İla yevmi'l-kıyame fahre layık bir mahal yaptı  
Zeban hame-i Vehbi bilüb tavsifde'aczin
- 8) Ne söz yaptı ise musaddak ma-kall ûdel yaptı  
Hemişe hân mân-ı devletin ma'mur ide mevla  
Ki böyle bir ibadetgâh-ı Rabb-ı lemyezel yaptı
- 9) Dua itmek gerekdir beş vakitte okunup tarih  
Bu beytullahi İbrahim Paşa bi- bedel yaptı  
Harrahu el –‘ abbu'l-müznip el – fakir Veliyyiddin gafire lehu
- 1) Şerefle Ulu Sultan Ahmet Gazi Han ki  
Heybetli binayı kalıcı olan mimar (Allah) yaptı  
Müslümanların lideri ki iyi huyları kendinde toplamıştır.
- 2) Uyulan tanrı biliminde bulunanı devlet yaptı  
Taht ülkesine benzeri ne geldi ne de gelecek zira ki  
Onun yaptığı hayırı ne sonrakiler ne de öncekiler yaptı
- 3) Zamanın o şahlar şahı soyluların özdeşi seçkinlerin en önü ki  
Tanrı dergâhının toprağından ümit iksiri yaptı  
Yüce vezir İbrahim Paşa ki Halil(İbrahim) gibi
- 4) Kâbe misali mükâfat olarak yıkılmış pek çok gönül yaptı  
Devletin düzenini düşmanın gürültüsü bozmuşken  
Aradaki düşmanlığı savaşız kaldırdı
- 5) Sert yaratılışını hayır vadisine yönlendirerek  
Hangi toprağa ayak bastıysa orayı güzel bir yer yaptı  
Özellikle güneş gibi doğmuş olduğu yeri
- 6) ki canlandırarak onu Yenişehir (Nevşehir) haline getirdi ve güzel yaptı

- Geniş taşın altına gümüş ve altın döktü temelinde  
 Ne yaptıysa yaptı bu gönül çeken camiye meydana getirdi  
 7)Hele Allah için o yüce vezir cömertlik derecesine uygun  
 Tören ile kıyamet gününe kadar övünülecek bir yer yaptı  
 Vehbi'nin kalem ifadesi bunu vâsfinda aciz kaldığını bilip  
 8) Ne dediyse doğrulanmış ilahi söz oldu  
 Tanrı daima devletin evini bayındır kıla  
 Ki böyle bir ibadet yerin ebedi olan Tanrı yaptı  
 9)Tarih okunup beş vakitte dua etmek gerekir  
 Bu Tanrı evini İbrahim paşa karşılıksız yaptı  
 Bunu günahkâr fakir kul Velîyuddin yazdı Allah bağışlasın<sup>52</sup>

### MEDRESE AVLU KAPISINDAKİ KİTÂBE

- 1)Ebu'l- feth muzaffer şehriyâr-ı ma'delet küster  
 Ki zat-ı pâki anın mazharı innâ ce'alnâdır  
 Cihânân-ı mu'azzam hazret-i şâhinşeh-i azam  
 Hidiv-i cem hadem-i zıllı-i zalîl-i hâlik-i kadir  
 2)Cenab-ı hazret-i Sultan Ahmed han Gazi kim  
 Der-i dergâh-ı lütf ü cudi mihrabı temennâdır.  
 Değildir methini mümkün ve lîkin şükrü vâcibdir  
 Ki zâtı nimet-i mahz-ı cenâb-ı hakk te'âlâdır  
 3)O hakan simâ menkabet kim 'adl ü re'fetle  
 Muradı alemler ma'mûr idüp dünyayı ihyâdır  
 Anınçün mazhar-ı esbâb-ı teyid eyleyüb mevla  
 Muvaffak itdi bir düstûra kim bi-misl ü hemtâdır  
 4)Nizam-ı din ü devlet ya'ni İbrahim Paşa kim  
 Olup eserine peyrev-i şâhrân -ı hayra pûyâdır  
 Veziri a'zam ü ekrem medar-ı rahat-ı alem  
 Ki damad-ı kerem mütad şah-ı kişver ârâdır

<sup>52</sup> Refik, "Damat İbrahim", s. 173.

- 5)Sitûdekâr û kirdârı müsellemler hüsni-ı etvârı  
 Anın hayrat û âsârı birûn-ı hadd û ihsâdır  
 Biri ezcümle bu ma'mure-i pakize mevki' kim  
 Defatirhanede Nevşehir ismiyle müsammâdır
- 6)O hurşid-i se'adet terakki olmakla münifinden  
 Zemini şimdi rif'atte revak-ı çarh-ı hemtadır  
 Nedir bu yâ mu'alla buk'a-i pakize-i vala  
 Ki hüsni-ı tarh-ı hayret-bahş-ı erbâb-ı temannâdır
- 7)Sipirh-i 'ilm û danişdir bu'ali medrese gûyâ  
 İçinde hücreler manend-i burc-ı çarh-ı pirâdır  
 Sebk-hân-ı du'ay-ı hayr olub aç safha-veş destin  
 Sırr u şân -ı ilahi çümle amine müheyyâdır
- 8)Bu dârülilimde neşr-i kemal fazl olundukça  
 İde bânisini sadrında daim hâlik-i kadir  
 Ola ömrün füzûn hamsı nikûn mülk-i ze had birun  
 Hemişe nüh kubab-ı âsımân tâ böyle ber-câdır

- 9)Seza altun kalemle yazsalar tarihin ey Vehbi  
 Bu vâlâ medrese icad-ı İbrahim Paşadır

1139

- 1)Fetihlerin babası, adaletli, muzaffer hükümdar  
 Ki onun temiz kişiliği Allah katında itibar görür  
 Ulu hükümdar, saygıdeğer ve büyük şahların şahı ,  
 padişahın yüksek rütbesi veziri, kudretli yaratıcının  
 koyu gölgesinin hizmetçileridir
- 2)Saygıdeğer Ulu Sultan Ahmet Han Gazi ki  
 İyilik ve cömertlik kapısının incisi, ümit bağlanan yerdir  
 Methi mümkün değildir, ancak (Ona) teşekkür etmek  
 Gerklidir ki kendisi Yüce Tanrının tam bir lûtfudur
- 3)O hakan, tarihi şahsiyet ki, adalet ve merhametle  
 İsteği dünyayı imar ederek canlandırmaktır  
 Onun için Tanrı şereflenme nedenlerini destekleyerek

- Benzeri ve örneği olmayan bir vezire uygun gördü
- 4)Dinin ve devletin düzeni, yani İbrahim paşa ki  
Eseriyle hayır yapılmasına yol açan ve öncü olandır  
Dünyanın rahat etmesini sağlayan ulu şerefli vezir  
Ki soylu Damat âdet olduğu gibi memleket süsleyen  
Hükümdardır
- 5)İşi ve tarzı övülmüş, güzel tavırları doğru ve herkesçe  
kabul edilmiş  
Onun hayatı ve eserleri sınırsızdır; hesaba gelmez  
Bunlardan biri bu temiz bayındır yerdir ki  
Resmi defterlerde Nevşehir olarak adlandırılmıştır
- 6)O saadet güneşi ululuğuyla yükseldi  
Yeri şimdi yücelikte Revak katında aynıdır  
Nedir bu ey yüce temiz yapı  
Ki güzelliği ve düzeni dilek sahiplerini  
hayret içinde bırakır
- 7)Sanki ulu medrese ilim ve bilgi göğüsüdür;  
İçindeki odalar süslü çark burcunu benzeridir  
Hayır, dua okumak için elini safha gibi aç  
Allah'ın hikmeti ve sırrı ile herkes âmin demeğe hazırdır
- 8)Bu ilim yuvasında fazilet ve olgunluk yayıldıkça  
Kudretli yaratan yaptırının makamında sürekli etsin  
Ömrü uzun, düşmanı altüst mülkü dışarıda sınırsız olsun  
Gökyüzünün dokuz katı bunun gibi uygun yerdir
- 9)Ey Vehbi altın kalemle yazsalar tarihini uygundur  
Bu yüce (yüksek) medrese İbrahim Paşanın icadıdır<sup>53</sup>

<sup>53</sup> Refik, “**Damat İbrahim**”, s.173-174.

## KÜTÜPHANENİN KİTABESİ

### NESİM

Şeriat saliki Sultan Ahmet Hanı Gazi kim  
 Hemşire karı temhid-i esas-ı şer-‘i garradır.  
 Cihanın maliki hakan-ı emced kim celaletle  
 Vücudu ruy-i arz üstünde zıll-ı kat te’aladır

Şeh-i saib zafer sahib kıran-ı het kişver kim  
 Gubar-ı payına şahan-ı âlem çehre fersadır  
 Nikininden misal mihr u fer saltanat zahir  
 Rıkabından çuizzet-i pertev şevket hüveydadır

Vezir-i azam damadı ol hakan-ı zişanın  
 Ki fenn-i himmet u cud u sehade hayret efzadır  
 Geleliden devlet u ikbal ile ol sadr-ı valaya  
 Şeb uruz ihtimamı nazm-ı ahval –ı re’ayadır

Cihanda arzusu dilharab olmuşları ta'mir  
 Hemişe pişesi hayrat ile dünyayı ihyadır  
 Nümayandır yanında herkesin esrar-ı pinhanı  
 Zamir-i enveri güyaki mirat -ı mücalladır

Sitanbul içre u etrafda bihaddır asurı  
 Hususa kim bu beytu'l kütub-i âli âlem aradır  
 Derunu gune gune nüsha-i dilcu ile memlu  
 Biruni zib u arayış ile bimisl u hemtadır

İçinde var nice cuz kitab-ı bimuadil kim  
 Anın her birisi hayret fezay-ı İbni sinadır  
 Hele ihya-yı ilm u fazl için böyle eser yapmak  
 Cenab-ı sadr-ı âli himmete tevfik-i mevladır

Bununla hak bu kim âsâr-ı hayrın eylediş tekml  
 Ki neşr-i ilme ba'is hayr-ı vâlâ şan zibadır  
 Hüda hemvaretevfik eylesun hayrata banisin  
 Nice asar ola lutfundan anın nev-be-nev sadır  
 Nedima harf-menkutiyle tahrir etti tarihin  
 Bu beytu'l kütub-i ali tarh-ı İbrahim Paşadır

Şeriat yoluna bağlı Sultan Ahmet Han Gazi ki  
 İşi her zaman temiz doğru yolun prensiplerini yaymaktır  
 Dünyanın sahibi şerefli Hakan ki ululukla  
 Varlığı yeryüzünde yüce Allahın gölgesidir

Zafer sahibi şah, her zaman başarı kazanan hükümdar  
 ve yedi iklimin sahibi ki,  
 ayaklarının tozuna dünya şahları yüzlerini aşındırırlar  
 Yüzüğünden güneş ve aydınlık misali saltanat,  
 üzengisinden sanki değer, aydınlık ve heybet görülmektedir.

Büyük vezir ve o şanlı hakanın damadı  
 Ki himmet, cömertlik ve el açıklığında hayret verendir  
 Yorgunluktan devlet ve ikbal ile o yüce makama geleli  
 Gece gündüz halkın durumunu düzenlemek için özen gösterdi

Arzusu dünyada gönlü kırılanları memnun ve  
 Her zaman isteği hayrat ile dünyayı ihya etmektir  
 Yanında herkesin gizli sırları bellidir  
 Aydınlik vicdanı sanki bir parlak aynadır

İstanbul'un içinde ve çevresinde eserleri sayısızdır  
 Özellikle ki dünya süsleyen bu yüce kitabevidir  
 İçi türlü türlü rengarek, gönü çeken nüshalarla doludur  
 Dışı (veya selamlık odası) da süs ve bezeklerle eşsiz ve benzersizdir

İçinde dengi olmayan nice cilt kitap var  
 Onların un her biri İbn-i Sina'yı bile hayret ettirir  
 Hele bilim ve fazileti canlandırmak için böyle eser yapmada  
 Yüce makamın himmetini Allah başarılı kılsın

Bununla Hak bu ki hayır eserlerini tamamladı  
 Ki bilimin yayılmasına sebep, yüce hayır ve güzel şandır  
 Allah her zaman yaptıranını hayır yapmağa muvaffak etsin  
 Onun iyiliğinden daha nice eser yeniden yeniye ortaya çıksın<sup>54</sup>

<sup>54</sup> Refik, "Damat İbrahim", s. 175.

### İMARET AVLU KAPISINDAKİ KİTABE

- 1)Basıt-ı hun-ı kerem maide salar-ı himem  
Hüsrev-i mihr-i alem padişah-ı heft iklim  
Yani Sultan-ı Selatin-i cihan Ahmet Han
- 2)Ki veli'nimeti'alidir o hakan-ı azim  
O hata puş û atabahş-ı kerimü'ş –şanın  
Ki odur sâye-i hurşid-i cihantab-ı kadim
- 3)Gars-ı dest-i keremi gusn-ı direht-i himemi  
Mahrem –i muhteremi asaf-ı münam-ı  
Şeref-i sadr-ı güzin fass-ı nikin-i temkin
- 4)Sıhr-ı şahinşeh-i din mazhar-ı esrar-ı rahim  
Ya'ni hemzad'ı kerem tev'em-i ihsan-ı himem  
Namdaş-ı şeref ihraz-ı Halil İbrahim
- 5)Kıldı ol sadr-ı güzin böyle 'imaret bünyad  
Ki sala 'dır o ziyafetinde de han-ı 'amim  
Kıldı bezl-i ni'am Allah berakatın virsün
- 6)Böyle olsun eğer olursa 'atabahş-i kerim

- Vehbi'ya ma-hazar hayr-ı dua bastı için  
 Ferş-i hak eyleyeyim çehreyi çun han-ı edim
- 7) Hazrat-ı halik bi-çün tevala ni'ameh  
 Atide devlet-i dareyn ile itsün ten'im  
 Harf-ı mankut ile bu matla-ı tarih itdim
- 8) Olıcak yümn û sa'detle binası tetmim  
 Bu imaretde çıkar nimet-i elvan-ı 'amim  
 Oldu her sofrası bir maide-i İbrahim
- 1) Ziyafet kereminin sofrasını yayan, gayretlerin başbuğu,  
 Bilim güneşinin hükümdarı, yedi iklimin padişahı ,  
 Yani dünya sultanlarının sultanı Ahmed Han
- 2) Ki yüce nimet sahibidir o ulu hakan  
 O yanlışları örtbas eden, bahşiş veren, keremi ünlü,  
 Ki eski dünyayı aydınlatan güneşin gölgesi O'dur
- 3) İkramlı elinin dikimi, çaba ağacının budağı,  
 Muhterem eşleri, cömert vezirim özenle büyütülmüştür  
 Seçkin makamın şerefi, ağırbaşlılığın göz bebeği
- 4) Kız almak suretiyle İslam padişahının akrabası,  
 Allahın sırlarına mazhar. Yani Keremin yaşıtı, iyilik  
 himmetinin ikiz kardeşi  
 Onur kazanmış Halil İbrahim'in adaşı
- 5) O seçkin makam sahibi böyle bir imaret yaptırdı  
 Ki o ziyafetinde de herkesi çağırın yerdir  
 Nimetler harcadı Allah'ın bereketini versin
- 6) Allah'ın bahşişi gibi, olacaksa böyle olsun  
 Ey Vehbi hazır olanlar hayır dua yaymak için  
 Yüzümüzü yere döşeyelim, çünkü yemek döşemesi
- 7) Yaratıcı eşsiz Allah, nimetleri sürsün  
 Gelecekte iki dünyasını nimetleri devam etsin  
 Noktalı harflerle bu matla'ı tarih ettim
- 8) Binası uğur ve saadette tamamlanacak  
 Bu imaretde türlü renklerde in' met çıkar

Her sofrası bir Halil İbrahim sofrası oldu<sup>55</sup>

### **SİBYAN MEKTEBİ KİTABESİ**

Namdaş-ı hace-i âlem sabakhvan –ı hükm  
 Malik-i seyf ükalem ihya kün-i şer-i nebi  
 Hazret-i Sultan Ahmed Han Gazi kim onun  
 Akl-ı küll terbirine nisbetle tırf mektebi  
 Ol şehinşah-ı cihan- banın vekil-i mutlakı  
 Sıhr-ı has sadr-ı vala kadr-i ‘ali kevkebi  
 Ya’ni İbrahim Paşa-yı nüvvab idinse kim  
 Pir ü bernadan du’a celb eylemektir matlabı  
 Hadi-i tevfikten ta’lim ile irşad ile  
 Her umurun ana ruşendir tarik-ı asvebi  
 Hasbeten lillah yaptı bir muallim–hane kim  
 Eyledi etfalı hayran hüsn-i tarh-a ‘çebi  
 Rahmet okuttu idüp içinde ihyay-ı ‘ulüm  
 Gûya kabrinde zinde oldu ecdad ü ebi  
 Olmasa Tevfik-i hakk bulmazdı mekteb yapmağa

<sup>55</sup> Refik, **a.g.e**, s. 176.

Hace-i asr olsa dahi bu makam-ı ensebi  
 Per idüb etfal anı oldu külah-endaz-ı sevk  
 Birbirine ittiler isma emr-i “fe- irgebi”  
 Rahle- veş dest-i du’a açup sırasıyla durdular  
 Çıktı etfalın sipihre bang ya Rabb ya Rabbi  
 Ömrünü müzd it ilahi padişah-ı âlemin  
 Rabbi yessir ma yüridü’s- sadr haza matlabi  
 Vehb-i bende du’a idüp didi tarihini  
 Cûd-ı İbrahim Paşa yaptı ve nev mektebi  
 Alemin hocasının adaşı ders okutanların hükmü  
 Kılıç ve kalem sahibi ,Peygamber şeriatını ihya eden  
 Sultan Ahmed Han Gazi hazretleri ki O’nun  
 Tam akıllı tedbirine nisbetle çocuk okulu  
 O cihanın bekçisi Padişahın mutlak vekili  
 Makamın özel arabası, yüksek kadirli, yüce yıldızı  
 Yani naiplerin paşası İbrahim ki  
 İhtiyar ve gençten isteği dua kazanmaktır  
 Doğru başarılı kılından eğitim ile yetiştirmekle  
 Her işin doğru yolu ona aydınlık gibi görünür  
 Allah için bir öğretmen okulu yaptı ki  
 Çocukları hayran bıraktı bu güzel ve ilginç yapısı  
 İçinde bilimleri canlandırmakla rahmet okuttu  
 Sanki mezarlarında babası ve ataları dirildiler  
 Allah’ın yardımı olmasaydı, asrın hocası olsa dahi,  
 Bu münasip makamı, okul yapmazdı  
 Peki, çok çocuk ansızın külahlarını(başlıklarını)  
 havaya atarak ileri koştular  
 Birbirlerine “İsteyiniz...”emrini duyurdular  
 (Rahle)okuma masası gibi dua eli ile açıp sırasıyla durdular  
 Çıktı çocukların gökyüzüne “Ya Rabb ya Rabbi”sedaları  
 İlahi dünya padişahının ömrünü arttırır.  
 “İstedğim budur: Allah’ım gönlüm dileğini kolaylaştı”  
 Kul Vehbi dua ederek, tarihini dedi:

İbrahim Paşa'nın cömertliği bu yeni okulu yaptı<sup>56</sup>

### **HAMAM KİTABESİ**

Şehriyar-ı bahr u berr sahipkıran-ı şark ü garp  
Hüsrev-i çem paye Sultan Ahmet gerdun cenab  
Ol şehinşah-ı hümayun kadr-ı vala rütbe kim  
Fahreder dergahına İskender itse intisab

Ol şehin damad-ı valaşanı sadra'zamı  
Ya'ni İbrahim Paşa ol vezir-i kamyab  
Alemler lebriz kıldı cudunun avazesi

Belki çıktı çarha manend-i du'a-yı müstecab  
Ol ihyası bu hamam-ı münevver kim anın  
Ruşena her mermer-i safı misal-i mahitab

Sahibin hak eyleyüb sadr-ı sa'adette mekân  
Eylesun böyle nice asar-ı hayre müstetab

---

<sup>56</sup> Refik, "Damat İbrahim", s.169.

Eyledim çün vakti itmanın Nedima dan sual

Böyle iki mısra-ı tarih ile verdi cevab

Cud-ı İbrahim Paşa kerem idüp bazarını 1140

Buldı bu hamam ile bu şehir-i ziba ab u tab 1140

Deniz ve karanın hükümdarı, doğu ve batının mutlu şahı

Padişah rütbeli Sultan Ahmed hazretleri

O mutlu şahlar şahı yüksek ve değerli rütbe sahibi

ki, İskender dahi dergahına mensup olsa övünürdü

O şahın damadı, yüce şanı başbakanı

Yani İbrahim Paşa o muradına eren vezir

dünyayı aydınlattı cömertliğinin yankıları

Kabul olan dua gibi, belki göğe çıktı

Bu aydınlık hamamı ihya etmesi ki onun

Her saf mermeri ay ışığı misali parlaktır

Hak sahibini mutlu makamında sağlam kılsın

Daha nice böyle hayırlı eserleri makbul etsin

Nedimden bitirilişini sorduğumda

Böyle iki dize tarih ile cevap verdi:

İbrahim Paşa'nın cömertliği varlığını kerem etti 1140

Bu süslü şehir bu hamam ile tazelik buldu 1140<sup>57</sup>

<sup>57</sup> Refik , “**Damat İbrahim** “, s. 168.

### İSTİNAD DUVARI ÜZERİNDEKİ ÇEŞMENİN KİTABESİ

Ab-ruy-ı padişahan-ı nuhbe-i Osmaniyan  
 Çeşme-sar-ı cud ü ihsan menba-ı halk-ı cemil  
 Namdaş-ı fahr-ı alem Hüsrev Dara hadem

Fatih-i mülk-i Acem kisver – güşa – yı Erdebil  
 Ya'ni Sultan Ahmed Gazi ki ‘ âlemde ona  
 Saye û timsalidir varıyse bir adl û mesil  
 Ol şehinsah-ı cihanbanın vekil – i mutlakı  
 Sahr-ı hası sadr-ı mümtazı vezir-i bi’adil  
 Yani İbrahim Paşa – yı kerimüt- tine kim  
 Cuduna nisbet olur mahsül-ı kane şey’un kalil  
 Dehri hun –ı nimet ihsanına seyr eyledi  
 İtdi icra olduğun şartınca hem-nam-ı Halil  
 Mavtın-ı aslı olan bu beldeyi abad idüb  
 Eyledi Pakize bir Nevşehir amma bi-adil

Fi sebili'l-lah hem bu çeşmeyi bûnyad idüb  
 Eyledi sarf-ı hazine kıldı irva –yı galil  
 Çeşme amma verdi rıdvan içse ab-ı safını  
 Ma sadakdır hakkına ‘ aynen tuzemmu selsebil  
 Bak ruhamında olan altun suyundan cedvele  
 Çok mu tutsam şerbet – i dinar ile abın ‘adil  
 Vakıfın tercih etsem himmetin İskender ‘e  
 Vehbi ya besdir bu dilcu çeşme de’vama delil  
 Abı geldikde içenler didiler tarihini  
 Dehre İbrahim Paşas zemzemi kıldı sebil 1139  
 Osmanlıların seçilmiş padişahlarının yüzünün suyu  
 Güzel huyun kaynağı, cömertliğin ve iyiliğin akan çeşmesi  
 Alemin övücünün adaşı, Hüsrev Dara hizmetçisi<sup>58</sup>

### HAN KİTABESİ

Cihangir û cihandaver şehinşah – ı zaferiaver  
 Hüdaverd-i muzaffer padişah – ı saltanat pira  
 Şehinşah – ı cihan Sultan Ahmet Han – ı salis kim  
 Zaman-ı devletinde buldu başka zib u fer dünya  
 Muvaffak eylemiştir zatını hak her umurunda  
 Hususa ana kıldı bir vezir-i kardan i'ta  
 Vekil-i mutlak İbrahim Paşa – yı keremver kim  
 Rıza-yı cud-ı sultanıde yokdur zatına hemta  
 ‘Umum üzre cihan hissedar-ı lütf u cud itdi  
 Mutayyeb oldu ahdinde eğer a’la eğer edna  
 Güzide kal’alar şehirler lazımu me’valar  
 Ki oldu nev-be nev bunyad kıldı çok eser nev peyda  
 Olup hubb-ı vatan bu şehri abad etmeğe da’i  
 Mu’allim – hane cami ‘ medrese ile eylediği ihya  
 Biladı çünkü ma’mür eyleyen kesb u ticaretdir

<sup>58</sup> Refik , “ Damat İbrahim “, s.167 – 168

Anıda lazım oldu ehline mahsus bir mev 'a  
 Yerinde yapıdırub bu han ile bunca dekakini  
 Gelub şenlik temeddun seyrin itdi cümleye inha  
 Muluk-ı Hind'e mahsus yer inşa-yı bilad itmek  
 Şeh-i dehrin veziri anlara oldu'adil amma  
 Bugüne muhtasar bir karyeyi şehir-i 'azim itdi  
 Muvaffakdır hemişe hayre ol düstur-ı sadr ara  
 Derununda ne kim bünyad oldu dilnişin oldu  
 Ve lakin pek yerine düşdü bu me'va – yı müstesna  
 Görenler didiler menkut ile tarihini Raşid  
 Bu han bu çarşı Nevşehir'i abad eyledi hakka  
 Cihan fetheden ve cihan padişahı zafer kazanan şahlar şahı  
 Muzaffer mülk sahibi saltanatı süsleyen padişah  
 Cihan şahlarının şahı Sultan III. Ahmet ki  
 Zamanında dünya başka bir süs ve aydınlık kazandı  
 Hak her işinde kendisini muvaffak etmiştir  
 Özellikle ona bir işbilir vezir verdi  
 Mutlak vekili kerem sahibi İbrahim Paşa ki  
 Sultanlıkta ( imparatorlukta ) cömertlik konusunda  
 zatına benzer yoktur  
 Umum üzere dünyayı iyilik ve cömertlikle  
 hisse sahibi yaptı  
 İster soylu ister halk, döneminde memnun oldu  
 Seçkin kaleler, şehirler gerekli sığınaklar  
 Ki yeniden yeniye yaptırdı, çok eser yeni inşa edildi  
 Vatan sevgisiyle bu şehri bayındır kılmaya istekli oldu  
 Öğretmen okulu, camii, medrese ile ihya eyledi  
 Ülkeyi nitekim bayındır kılan kazanç ve ticarettir  
 Onunda halkına özel bir yer gerekli idi  
 Yerinde bu han ile bu dükkân yaptırdı  
 Şenlik ile herkese uygarlığın seyrini sağladı  
 Hindistan krallarına benzer yer yaptırarak  
 Dönemin padişahının veziri onlara pek adaletli davrandı

Bu çeşit basit bir köyü büyük bir şehir yaptı  
 Yüce makam gibi o vezir her zaman hayır yapmağa başarılı olur  
 İçinde ne yaptıysa pek hoş a giden ( bir bina ) oldu  
 Ancak bu yapı eşsiz bir şekilde yerine yaraştı  
 Görenler tarihini noktalı olacak dediler  
 Bu han, bu çarşı Nevşehir'i doğrusu bayındır kıldı<sup>59</sup>

## 2)HACİBEKTAŞ VELİ KÜLLİYESİ

Hacıbektaş, Bektaşiliğin doğduğu yer olduğu için önemli bir bölgedir. Nevşehir yöresini seyahat eden gezginlerden Ainsworth, Hacıbektaş bölgesi hakkında bilgi vermiştir. Hacıbektaş'tan 300–400 deve tuz çıkarıldığını tahmin ediyordu. Buradan çıkarılan tuzun bir kısmı Hacıbektaş köylülerine bir kısmı da hükümete gidiyordu. 300 deve yüzünden az tuz ise hiç para etmediği madenciler tarafından belirtilmiştir.<sup>60</sup>

Hacıbektaş'ın bu tuz ocaklarını bulma hikâyesi ise şöyle anlatılır:”Hacıbektaş, kutsal olan bu yöredeki bir yerde yemek yemek isteğiyle durmuştur.”Önüne bir tabak yumurta konar fakat misafirperver ev sahibi, yumurtanın yenilebilmesi için en gerekli malzeme olan tuzu birçok kere istemesine rağmen getirmez. Derviş bir mucize gerçekleştirir ve bu köyün bir daha tuzsuzluk çekmeyeceğini söyler. Bastonunu toprağa koyar ve şu an orada bulunan tuz ocakları yeri açar.

Hacıbektaş Veli inanç ve felsefesi Türk ve İslam düşünürü ve mutasavvıfıdır. Bölgede kültürel ve doğal varlıklar bulunmaktadır.

Hacıbektaş'ta dergâh külliyesi bulunmaktadır. Külliye 3 avludan oluşmaktadır. Birinci avluda kesme taştan yapılmış “ Üçler Çeşmesi “bulunmaktadır. Ayrıca

<sup>59</sup> Refik , “ **Damat İbrahim** “, s.182 – 183 .

<sup>60</sup> Ainsworth, William Francis, **Asia, Mesopotamia Chaldea, And Armenia**, (Cilt. I), s. 178–179.

dergâhın hamam ve çamaşır haneleri vardır. Dergâh avlusu denilen avlunun girişinde havuz, sağ yanda Mısırdan getirilmiş “ Aslanlı Çeşme “ vardır. Avlunun karşı ucunda ise aşevi bulunmaktadır. Konuk evi, meydan evi ve kiler evi avlunun sol yanında bulunur. Meydan evinin kapısında en eski yazıtlardan biri bulunur.<sup>61</sup>

II. Mahmut’un yaptırdığı mescit bu külliye de bulunmaktadır. Meydan evi iki bölümdür. Birinci bölüm dörtgen planlı, ahşap sedirli toplantı odasıdır. Çeşitli törenlerin yapıldığı oda dokuz kat göğü simgeleyen, kalın kirişlerle bindirme tekniği de bir kubbeye örtülüdür.

Altılar kapısı ile türbelerin bulunduğu üçüncü avluya varılır. Hacıbektaş Veli türbesine üç kemerli eyvandan girilir. Eyvanın sağ ve solunda dergâhta hizmet görmüş kişilerin mezarları bulunur. Eyvandaki mermer işlemeli Ak kapıdan bir koridora girilir. Koridorun sağında Kızılca Halvet solunda ise duvara oyularak yapılmış mescit yer alır. Başka bir bölüm ise Kırklar Meydanıdır. Kırklar Meydanı’nın kapısı üstünde Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait yazıt yer alır.

Hacıbektaş Veli türbesi, klasik Selçuklu kümbetleri planında yapılmıştır. Duvarları ve tavanı modolyon, sülüs yazı, çiçek motifleriyle bezelidir. Üçüncü avlunun kuzeyinde ise Hızır Balinin ( Balım Sultan ) türbesi bulunur.

Medrese caminin batısındadır. 1726 tarihinde yapılmıştır. Düzgün kesme taştan yapılan yapı açık avlulu eyvanlı medreseler planındadır. Kare avluyu çevreleyen revaklar ardında medrese odaları yer alır. Eyvanlı iki kapısı vardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında da gerekli görüldükçe onarım yapılmıştır. Kare planlı medrese odaları kubbelidir. İçeride ocak ve dolap vardır.

Medresenin güneyinde ise imaret vardır. Yuvarlak kemerli kapıdan, yüksek duvarlarla çevrili avluya girilir. Mutfak ve iki yemek odası bölümleridir. Avlu içerisinde bir de sıbyan mektebi vardır. İki katlı yapının alt tarafı kayaya oyularak yapılmıştır. Kesme taştan yapılmıştır. Külliye nin kuzeyinde bir de hamam vardır. Kesme taştan yapılan hamam, bir eksen üstündeki bağımsız yapılardan oluşmaktadır. Kubbeye örtülü salonun ortasında sekizgen havuz yer alır.

Külliye den ayrı olarak Nevşehir’de Kaya Camisi, Beylik Hanı ve Çeşmeler yaptırılmıştır. Damat İbrahim Paşa döneminde on sekiz çeşme yaptırılmıştır, XIX. yüzyıldan günümüze kadar gelen çeşmeler özelliği olmayan çeşmelerdir. Orduoğlu Çeşmesi, Tavukçu Çeşmesi, Çekiç Çeşmesi, Bedik Çeşmesi belli başlı çeşmelerdir.

<sup>61</sup> Nevşehir Kültür Sanat Bülteni Yıl:1 Sayı:2

### 3)TELGRAFNAME

1868 yılında Konya Vilayet merkezi ile buraya bağlı olarak Nevşehir’de de bir telgrafhane faaliyete geçti. 1885 Konya Vilayet Salnamesine göre postacı Nevşehir’e haftada bir Pazar günü uğrar. Buradan 16 saat mesafede bulunan Kayseri’ye giderek Çarşamba günü Dersaadete gider.<sup>62</sup> Böylece haberleşmenin nasıl olacağı hakkında bilgi verilmiştir.

1872 yılından itibaren Posta ve Telgraf İdaresince yürütülmeye başlanmıştır. 24 Ekim 1859’da Telgraf Nizamnamesiyle yayınlanmıştır. Resmi haberleşmenin ücretsiz olduğu bildirilmiştir. Nevşehir ve diğer illerde müdür, müdür yardımcısı, muharebe memuru ve diğer görevlilerin uyacakları kurallar belirlenmiştir.<sup>63</sup> 1899’da Nevşehir ‘de, 1873’de Ürgüp’te, 1883’de Arapsun’da bir telgrafhane bulunmaktadır.

## IV. BÖLÜM

### NEVŞEHİR’İN EKONOMİK DURUMU

19. yüzyılın başlarında Avrupa’da tarımda önemli gelişmeler olmuştu. Kol gücü ve hayvan yerine makine geçmeye başlamış, hayvancılık alanında bilimsel verilere dayalı önlemler gerçekleştirilmişti. Buna bağlı olarak kültür bitkilerinin ekimine ağırlık verilmişti. Osmanlı ülkesinde ise tarım ve hayvancılık geleneksel yöntemlerle yapılmakta idi. Bilgisizlik, ulaşım zorlukları, iklim koşulları ve salgın hastalıkların olumsuz etkileri yanı sıra iç güvenliğin sağlanamaması, ardı arkası kesilmeyen savaşlar tüm şehirleri etkilediği gibi Nevşehir’i de etkilenmekteydi. Sayılan olumsuzluklara karşı, 19.yüzyılın ikinci yarısında da devletin konumu ve doğal yapısından ötürü dünyanın önde gelen tarım ve hayvancılık ülkeleri arasındaydı.

Ziraatın gelişmesine, iç gümrük ve derebeyleşme eğilimi gösteren güçlü aileler ve memurların haraçları engelliyordu. Köylü, sadece kendine yetecek kadar ürün elde ediyordu. Ticareti düşünmüyordu.

Nevşehir sanayisinin önemli kolu Hristiyanların elindeydi. Daha önceden bu bölgede oturan Hristiyanlar da ticaretle uğraşıyordu.

<sup>62</sup> 1885Kon.Vil. Sal.,s. 202

<sup>63</sup> Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, (Ankara 1991), s. 198.

Texier, Nevşehir’de sanayiye şöyle anlatmıştır. ”Ülkenin sanayi kollarından biri topraktan yıkama yöntemi ile gübre çıkarmaktır. Yöntem şöyle uygulanır; toprak delikleri büyük olan huniler konur. Ana sular birkaç defa yani toprakların üzerinden dökülür, sonrada kazanlarda dese dışkısı ile ısıtılarak buharlaştırılır. Gübre işletmesi tekele verilmiştir. Ürünlerin tamamı onu hükümete gönderen paşaya teslim edilmelidir. Mülklerinde yıkanmaya en uygun toprakları olanlar, onların alınmasına izin vermek durumundadırlar.<sup>64</sup>

Müslüman tüccarların, Hristiyan tüccarları bile desteklemeleri Hovarth’ı şaşırtmıştır. Son derece hareketli pazarlarda uzun sakallı, limon sarısı, yeşil veya gri kaftanlı yaşlı ve saygı değer tüccarların satış yaptığından bahsetmiştir.<sup>65</sup>

19. yüzyıl ortalarından itibaren Nevşehir kasabası ve kazalara ait bilgiler çoğalmaktadır. Nevşehir, İç Anadolu’nun başlıca ticaret merkezlerinden biriydi. Nevşehirli tüccarlar bölgenin en zirai ürünlerini satın alır, eşek deve katarlarıyla Mersin limanına naklederlerdi.1892’de Haydarpaşa- İzmir demir yolunun Ankara’ya ulaşması, 1896’da Eskişehir- Konya hattının işletmeye açılmasından sonra, Nevşehir iktisadi önemini kaybetmiştir. Bundan sonra Koçhisar’da ve Aksaray’da üretilen buğday Nevşehir’e getirilmeden demir yoluyla taşınmaya başlanmıştır. İş imkânlarının azalması sonucunda Nevşehir halkı başka yerlere göç etmek zorunda kalmıştır.<sup>66</sup>

## A)TİCARET VE ULAŞIM

XIX. yüzyılda Nevşehir bölgesinde ticaret çok gelişmemiştir. Şehrin çevresinde bağ ve bahçelerin meyve ve sebze ürünleri daha çok yöre halkınca tüketilmekteydi. Çevre illerle satış yapmak Nevşehir’in konumundan dolayı uygun değildi. Nevşehir’in en önemli dış satım ürünü yapağı ve tiftik idi. Ayrıca balgamiden yapılan bıçak sapı, kemer tokaları ve sigara ağızlıkları da çevre vilayetlere iyi fiyatla satılıyordu.<sup>67</sup>

Mavrides, 1913’de Nevşehir’de her Pazar ve pazartesi günleri büyük bir Pazar kurulduğunu yazmaktadır.19.yüzyılın sonlarında İstanbul–Ankara demir yolu yapılmadan önce Nevşehir pazarının daha canlı olduğunu belirtmiştir. Horvath, Anadolu seyahatinde Nevşehir’de tüccarlarla hiç pazarlık edilmediğini söylenen fiyatının malın gerçek değerine yakın olduğunu belirtir. Ayrıca İslam dininden dolayı

<sup>64</sup> Charles Texier, **Küçük Asya Coğrafya Tarihi ve Arkeoloji**, Çev.Ali Suat, (Cilt3), (Ankara 2002) s.93.

<sup>65</sup> Bela Horvath, **Anadolu1913** ,s. 91-92.

<sup>66</sup> Osman Yalçın, **Nevşehir**, (İst.1961), s. 7-8.

<sup>67</sup> Charles Texier, **Küçük Asya**, s. 95.

Müslüman tüccarların fahiş fiyat uygulamadıklarından bahsetmiştir. Nevşehir’de halı ve kilim ticaretinin yapıldığından bahsetmektedir.<sup>68</sup>

Nevşehir’de çeşitli esnaf kolları vardı. Bunları şöyle sıralayabiliriz; Fırıncı, bezci, postacı, eskici, Arzuhalci esnafı, astarcı, kabzımal, zahireci, sebzevatçı, poliçeci, nalbant ve bakkal esnafı bulunmaktaydı.<sup>69</sup>

Haydarpaşa’dan İzmit, Eskişehir, Ankara, Kayseri, Sivas ve Diyarbakır’dan geçerek Bağdat’ta son bulan demiryolu 1873’te tamamlanmıştır. Nevşehir’den demiryolunun geçmemesi ticaret ve ziraatın gelişmesini engellemiştir.<sup>70</sup>

## B)TARIM VE HAYVANCILIK

19. yüzyılda Nevşehir yöresinin başlıca geçim kaynağı tarımdı. Nevşehir’de Müslümanların çoğu ziraat, sebzeçilik, bağcılıkla uğraşırlar ve hayvancılık yaparlardı. Hristiyanlar ise zanaat ve ticaretle uğraşırlardı.<sup>71</sup>

1873’te Ürgüp’te hinta, sair, yulaf, çavdar, mercimek, nohut, fasulye burçak bakla, afyon, cihri, yonca ve tokalıoğlu yetişiyordu. Ürgüp’te yetişen kaysı, Şam kaysısından daha lezzetli olduğu salnamelerde anlatılmaktadır. Ayrıca hoşafın çok güzel olduğundan ve kurutulduğundan bahsedilmektedir. Ürgüp’te üzüm, elma vesair sebze de yetiştirilmektedir. Ürgüp’te çok güzel üzüm bahçeleri olduğundan bildirilmektedir.<sup>72</sup> Nevşehir’in bağ ve bahçelerinde yetiştirilen meyve ve sebzeler mahalli ihtiyacı karşılardı. 19. yüzyıl ortalarında Rumların şarapçılık amacıyla kurduğu bağlar başlıca geçim kaynağıydı.

1869 yılı salnamesinde göre hinta vesair çavdar, burçak, askın, nohut, fasulye, bakla, finik ve mercimek yetiştirildiğinden bahsedilmektedir. 1899’da Nevşehir’de başlıca tarım ürünleri buğday, arpa ve çavdardı. Osmanlı Devleti üretimi içindeki en yüksek olan tahıl çavdardı. Hayvan yemi olarak alaf ve fiğ kullanılmaktaydı. Burçak çokca ekiliyordu. 19.yüzyılın II. yarısında Nevşehir’de nohut, mercimek ve beyaz fasulye yetişmeye başlamıştı. Bunlardan gerek ekili alanda gerekse üretim miktarı bakımından en önemli üründü.

<sup>68</sup> Bela Horvath, **Anadolu 1913**, s. 93.

<sup>69</sup> Erol Yıldız, **Niğde Şer’iyye Sicilleri 12 No’lu Defterin (155-246) Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi ), (Niğde 2000).

<sup>70</sup> Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde**, s. 198.

<sup>71</sup> Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde**, s. 198.

<sup>72</sup> **1290 Kon.Vil. Sal.** s. 140-141.

1904'te toplam 430,000 kileye yaklaşan tarım ürününün içinde en çok yetişen çavdardı. Aynı yıl içerisinde 96,000 kile buğday, 92,000 kile buğday üretilmiştir. 1913'te soğan, sarımsak üretimi yapıldığı da kaydedilmiştir.

1885'te Nevşehir'de ziraat arazisi 188.272, ekilemeyen arazi 13163 dönümdür. 1885'te Ürgüp'te ekilebilen ziraat arazisi 5848 dönümdür. 1883'te Arapsun'da 198.164 dönümdür. Ekilmeyen arazi ise 2500 dönümdür. Diğer araziler ise 38.397 dönümdür.<sup>73</sup>

Texier, Nevşehir'in güneyine doğru gidildikçe daha fazla çorak ve çıplak toprakların bulunduğunu anlatır. Nevşehir'de gübrenin olduğunu ve büyükbaş hayvanların hoşuna giden sadece yağlı ve dikenli bitkilerin yetişmesine elverişli ama ancak sulanan yerlerde bulunduğunu belirtir. 1899'dan beri Ziraat Bankası çiftçi ve tüccara kredi vermektedir.

Nevşehir'de 19.yüzyılın II. yarısında en önemli geçim kaynaklarından biriside hayvancılıktır. Tarımda olduğu gibi hayvancılıkta da yöre halkı sadece kendi gereksinimleri için hayvancılıkla uğraşmışlardır.

Nevşehir'de koyun, kıl keçisi, tiftik keçisi, öküz, manda, beygir, eşek, deve ve katır hayvan türleri yetiştiriliyordu. 19. yüzyılın sonunda Nevşehir yöresinde büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkla uğraşılmaktaydı.

1877'de Konya Vilayet Salnamesine göre Nevşehir'de 64 manda, 1300 inek, 731 öküz, 1254 deve, 1600 merkep, 31 katır, 295 bargir (beygir, at), 143 tiftik keçisi, 8588 karakeçi, 35964 koyun, 455 öküz arabası, 14 dört tekerlekli, bargir arabası vardı.<sup>74</sup>

1899 Konya Vilayet Salnamesine göre hayvan sayısı aşağıda belirtilmiştir.

|               | Nevşehir | Ürgüp | Arabsun | Toplam |
|---------------|----------|-------|---------|--------|
| Deve          | 293      | —     | 575     | 868    |
| Öküz          | 1189     | 184   | 2765    | 4138   |
| Manda         | 49       | 7     | —       | 56     |
| Koyun         | 39991    | 11475 | 24495   | 75961  |
| Tiftik Keçisi | 608      | —     | 9623    | 10231  |
| Kıl Keçisi    | 7311     | 4422  | 4131    | 15864  |
| Beygir        | 189      | —     | —       | 189    |

<sup>73</sup> 1300 Kon. Vil. Sal. s. 143-144.

<sup>74</sup> 1294 Kon. Vil. Sal. s.138-139.

|              |     |   |   |     |
|--------------|-----|---|---|-----|
| Merkep       | 355 | — | — | 355 |
| Astar(Katır) | 5   | — | — | 5   |
| Kara Mucudu  | 38  | — | — | 38  |

Nevşehir ve yöresinde koyundan sonra, Nevşehir’de yetiştirilen ikinci önemli hayvan türü kıl keçisi ve tiftik keçisidir.1899’da Nevşehir’de 7311 kıl keçisi ve 608 tiftik keçisi olmak üzere 8000 baş keçi vardı. Nevşehir’de ayrıca karasığır ve manda hayvanlarında şarbon hastalığı meydana gelmiştir. Hastalığın geçmesi için gerekli bütün tedbirler alınmıştır. Diğer çevrelere de dağılmasını engellemek için hastalığın tam atlatıldığına dair Konya Vilayet âlisinden telgraf nameyle bilgi verilmesi istenmiştir. Hastalığın etrafa yayılması tamamen tedavi edilmiştir.<sup>75</sup>

1900 Ankara Vilayet Salnamesine göre Avanos kazasında 500 kıyye tiftik ile 1000 kıyye keçi kılı elde edildiği belirtilmektedir. Aynı salnameye göre Avanos’un en önemli hayvansal ürününü, yıllık ortalama üretim miktarı 50000 kıyyeyi bulan yapağı oluşturmaktadır.

1905 Konya Vilayet Salnamesine göre Nevşehir yöresinde yetiştirilen başlıca hayvan türlerinin dağılımı şöyledir.

|               | Nevşehir | Ürgüp | Arabsun | Toplam  |
|---------------|----------|-------|---------|---------|
| Koyun         | 29475    | —     | 23183   | 52658   |
| İnek ve Öküz  | 11802    | 1796  | 6774    | 20372   |
| Eşek          | 5868     | 3011  | 3082    | 11961   |
| Kıl Keçisi    | 6631     | 2091  | 1747    | 10469   |
| Tiftik Keçisi | 4224     | —     | 12289   | 16513   |
| At            | 703      | 316   | 456     | 1475    |
| Deve          | 361      | —     | 496     | 1475    |
| Katır         | 26       | 71    | 26      | 123     |
| Manda         | 126      | 5     | 679     | 810     |
| Toplam        | 59216    | 7290  | 48732   | 115.238 |

<sup>75</sup> B.O.A DH.MKT. DN:1575 GN:72,

1905 ‘te 20. yüzyılın başında, Nevşehir hayvan yöresinde belli bir azalma olduğunu, buna karşılık özellikle tiftik keçisinin çok arttığını koymaktadır. Bu salnameye göre Nevşehir’de 6631’i kıl keçisi, 4224’ü tiftik keçisi olmak üzere yaklaşık 11 bin baş keçi beslenmekteydi. Nevşehir yöresinde toplam keçi sayısı ise 10469’u kıl ve 16513 de tiftik olmak üzere 26982 idi.

### C) MADENCİLİK

Osmanlı sanayisinin önemli bir kolu da madencilikti. Osmanlı sınırları içerisinde bulunan bütün madenler, bulan şahsa aitti. Bulan şahsın hazineye beşte birini vermesi mecburdu.

18. yüzyıldan beri madencilikte bir gerileme vardı. 19. yüzyılın ikinci yarısında da bu durum devam etti. Maden işletmeleri yakıt olarak ağaç kömürü kullanıyorlardı. Yüzyıllardan beri ver olan ormanlar bilgisizce harcana harcana ocak civarındaki odun ve madenler tüketilmiştir.

Nevşehir’de bulunan madenler, devletin olduğu için yönetimi de devlete aittir. Nevşehir ise maden bakımından zengin sayılırdı. 1899 Konya Vilayet Salnamesi’ne göre Apostol oğlu adlı bir madencinin kurşun, gümüş ve altın ürettiğinden bahsetmektedir.

Ainsworth, Nevşehir seyahatinde Hacibektaş bölgesinde tuz ocaklarının bulunduğu bahsetmektedir. Yıllık olarak çıkartılan tuz oranı 300, 400 deve yükü olarak tahmin ediliyordu. Buradan çıkartılan tuzların bir kısmı Hacibektaş köylülerine, bir kısmı da hükümete gidiyordu. Madenciler 300 deve yükünden az tuzun onlara hiçbir kar getirmediğini belirtmektedirler.<sup>76</sup>

Cuinet, 1890 başlarında, Hacibektaş yakınlarındaki tuzlarda bol miktarda tuz çıkarıldığını belirtmektedir.

19. yüzyılın sonlarında yılda ortalama 1500 kg yaklaşan tuz üretimi halkın başlıca gelir kaynağıdır. 1894 Konya Vilayet Salnamesinde ise Nevşehir’e 6 saat mesafe uzaklıkta bulunan Hacibektaş memlihasında gayet nefis kaya tuzu ihraç edildiğinden bahsedilmektedir. Senevî iki milyon okka kadar tuz çıkarılır.<sup>77</sup> Beher kg mahallinde 23 paraya firuht ile büyük kısmı Kayseri, Kırşehir, Niğde, sancaklarında ve Aksaray, Nevşehir, Arabsun, Ürgüp, Hamidiye vesair bazı kazalarda sarf olunur. Dersaadet’e dahi nakil ile ihraç olunur.

<sup>76</sup> Ainsworth, William Fracis, *Asia Minor*, s. 178 – 179.

<sup>77</sup> 1311 Kon. Vil.Sal.

## V. BÖLÜM

### Nevşehir Kazasındaki Bazı Sorunlar

#### A. Tamiratlar

##### 1) Nevşehir’de Cami ve Çeşmeler Yapılan Tamiratlar

18. yüzyılda Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın yaptırdığı cami, medrese ve kitaplık, sıbyan mektebi, imaret ve hamam, 19. yüzyıla gelindiğinde zamanla yıpranmış, ayakta durması için bakıma ihtiyacı olmuştur.

19. yüzyıl II. yarısında Nevşehir ile Dersaadet arasında konu ile ilgili yazışmalar olmuştur. Tamiratlar hakkında bilgi aşağıda sadeleştirilerek verilmiştir.

İbrahim Paşanın herkese hayır için Nevşehir’de mevcut olan cami-i şerifin bölümü olan minaresi ile muhatabı tamir olan ilgili mahallelerin keşif defteri gereğince 35 bin 30 kuruş harcamasıyla inşa ve tamiri için Dersaadet’e dilekçe gönderilmiştir. Meclis idaresi, tamir ve inşa için gerekli olan 35 bin 30 kuruşu hazineyi maliyeden almak için hazineyi maliyeden resmi mektupla talep etmiştir.<sup>78</sup>

##### 2) Abdullah Ağa Cami-i Şerifinin Tamirâtı

Nevşehir kazasına iki kat Engi karyesinde olan arkadaş hayrattan olunmuş ve vakfin Abdullah Ağa cami- i şerifin harab olmuş ve vakfin fazlası bulunmuş cihetiyle

<sup>78</sup> BDA. Dâhiliye: 73274

keşf olunan yirmi bin guruş masrafla icrayı tamiri hususuna dair evkaf-ı hümayuna dilekçe ile masraf bildirilmiştir. Nazarı-ı kendine işaret edilen havalisi hakkında her ne sebeple orada yüksek mertebe hazret-i mülk ile ilgili ve toplayan buyrulur ise ona göre hareket olunacağı izin verilen belge ile padişaha sunulmuştur.

Daha sonra 1861’de yazıyla bildirilen hakikat padişaha buyrulmuş ve hususu meskurun her ne sebeple çalınma ifa-yı maktuzasında görülen adı geçen erkek kişiye adı geçen masrafın gönderilmesi lazım geldiği marül-beyan takririne iade ve tesyir kılınmıştır.<sup>79</sup>

### 3) Sekman Mehmet Efendi Cami Tamirâtı

1847 tarihinde Nevşehir de var olan Sekman Mehmed sende ola geldiği üzere işitilen cami şerif harab olarak cami-i şerif içinde ida-yı namaz olunamamak dercesine gelmiş civarında diğer cami şerif olmayı ve vakfı dahi bulunmuş(yetersiz) olduğu açıklamasıyla büyük vezir dairesine yazı yazılmıştır. Adı geçen cami şerifin tamirâtı yapmak için gerekli hususunda yardımlar yüksek makama arz bulunmuş mahalden adı geçen Nevşehir ahalisi tarafından hazret-i padişaha arzuhal ile dilekçe istenmiş. Emri aliye arzuya bağlı araştırmanın gereği bildirilmiş arzuhale bağlı kararnameyle beraber ve zarf içerisine koyarak sadaret penahilerine gönderilmiştir.<sup>80</sup>

18.yüzyılda Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın yaptırdığı cami, medrese ve kitaplık, sıbyan mektebi, imaret ve hamam, 19. yüzyıla gelindiğinde zamanla yıpranmış, ayakta durması için bakıma ihtiyacı olmuştur.

### B)Su İle İlgili Problemler

İbrahim Paşa hazretlerinin vakfında bulunan her bir mahalleye çeşme inşa eylediğinden gereğince suyu taksim eylemiş halbuki cereyan eden çeşmelere Emiroğlu Ahmed bendelerinin hanesinin çevresine ahır bina etmiştir. Suyu ahırın içerisine alıp büyük elbise yapıp (gusulhane) banyo yaptırıp, başka ahır için bir takım çoluk çocuk su almak suretiyle su almak üzere ahırda bulunan gübre, suyun içerisine gitmiş olduğu ahali tarafından görülmüştür. Ahali abdest alıp namaz kılamaz su ile yemek pişiremez olmuştur.

Herekli, Karagürün ve Kapucubaş mahallelerinde olan bu şöyle halledilmiştir. Ahır çevresinde bulunan suya pislik su yetişip daldığından malum iken fazla olarak bir musluk küşadıyla mahalleli tarafından su almak üzere giderek ayaklarıyla suya gübre ve

<sup>79</sup> BOA: Dahiliye: 3251

<sup>80</sup> BOA Dahiliye: 9477.

mezbele karışması doğal olup bir sebeble caiz olmayacağından üzeri harç ile döktürölüp zararlı musluğun set ile bir daha küışad olunmamalı olursa kanuna başvurmak ve masrafları Emin Ahmed'den alınması kararı verilmiştir. İslam ve Hıristiyan hanelerinden muslukların hepsi kapatılarak bunların dahi kefalete dahil olması belediye meclisince kararlaştırılmıştır. 1 Temmuz 1877 <sup>81</sup>

10 Temmuz 1877'de suyolları ile ilgili şikâyetle bulunulmuştur. İslam ve Hıristiyan kişiler 54 hanede olup bu da meclisin kararıyla gerekli lâzımenin evlerde bulunan muslukların kapatılması hakkında gerekli tedbirler kefalete bağlanarak zaptiyeye bildirilmiştir. Daha sonra 19 Temmuz 1877'de tekrar meclis idaresine şikayette bulunulmuştur. Şikâyet arşiv belgesine göre aşağıdaki gibi bildirilmiştir.

İbrahim Paşa ve Papas suyolları bir müddetten beri ahali İslam ve Hıristiyanların su yollarını kapatarak hane ve bahçelerine su alma ve bu yüzden birçok suların azalmasına sebep olmuştur. Aşağı taraftan olan mahallelerin susuzluktan zor durumda bulundukları olayı araştırmasında istenmiş böyle bir takım kimsenin bahçe ve hanesinden suyollarının kırılmış keyfe maaşa istedikleri gibi bahçelerine salıvermek istemişlerdir. Zahire kokma ve çamaşır yıkamak gibi halat-ı na merhiyeden bulundukları geçen hanenin içinde gerek bahçelerinde hakkı olmayan kimselerin künkler kırıp suyollarını bütün bütün harap yüz tutacağı ruyet-i halden anlaşılmıştır.

Dilekçede adı geçen kimselerin hane ve bahçelerine ve bundan maada adı geçen suların herhangi bir hane bahçeden geçmekte ise ayrı muayene olunarak su taksimi olan mahallelere temur tabak imaliyle su yolcusu tarafından kilitlenmiş ve bundan maada her ne mahale açılmış ise cümlesi bir daha açılmamak üzere kapatılmıştır. Başka başka senet alma ve ne miktar olursa olsun hazineye ödenmek üzere meclisi idareden Mehmet Efendi ve azadan Mıgırdıç Efendi ve adı geçen kazanın emirname-i vilayet penahileri Elhac Şeyh Mehmedinin taht-ı nezaretinde olarak belediye meclisinden Mustafa Efendi ve Kalınoğlu Yordan memur tayin edilmiştir. Bu kişiler mahalleden çıkmamış. Sorumlu olan kişiler özür beyan edecek olurlarsa asla kabul edilmeyeceği hemen görülmüştür.

İş bu mahallerden kapatıldıktan sonra yine açılmasına cüret gösterenler görülüp araştırmanın sonunda muayenesiyle kaç guruh masraf ile kapatılırsa kendinden alındıktan sonra ceza-yı takaddi alınması ve kararın eskisi gibi uygulanması belediye meclisinde havalesi tezkire olunmuştur. <sup>82</sup>

<sup>81</sup> BOA. Y. PRK. U.M. 1/103.

<sup>82</sup> BOA. Y. PRK. UM. DN:1 GN:103

### C)Yolsuzlukla İlgili Problemler

Nevşehir ahalisi Nevşehir'in merkez kaymakamı kabul edilmesine dair Konya valisine şikâyet dilekçesi göndermiş fakat dilekçeye karşılık alamayınca durumu tekrar Konya'ya bildirilmiştir. Konya meclisinin kararname açıklamasında Nevşehir'in ileri gelenleri eskiden beri gözle görülmüş olan güçlü ve sadık izleriyle alametleriyle bilgili zeki olduğu görülmüş. Nevşehir merkezinde kaymakam iken fazla kalan, çok olan terakkim etmemiş ve sonraki merkezin Niğde'ye değiştirilmesi meclis azası ve ileri gelenleri açgözlü ve rüşvet yiyenler, kaymakamları gaflete düşürüp yanıltıp işi yaptırma bütünü fazlası ilerlemiş ve eskisi gibi Nevşehir'in merkezine kabul edilmesine iyilik birçok gerçekleşeceğinden fazlası ilerlemiş ve eskisi gibi Nevşehir'in merkezine kabul edilmesine iyilik birçok gerçekleşeceğinden fazla gelen şey terakimenin dahi itibar edilmesine medar-ı külli tamamen dereceyi haber verilmiş olmaktan dolayı derkar-ı malum (bilinmiş olan), iş üzerinde bulunan aç gözlülük ve yüz­süzlük vukua getirilmeyerek mühim ve bela, sıkıntı güzel beraberlik emrinde lazım gelenin sürekli yapılması için tezkire yazı ile bildirilmiştir.<sup>83</sup>

Bir başka dilekçede ise Nevşehir'de bulunan yerleşmek üzere sevki hızlandırmak için Hacı Recep Efendi, Çamardı kazasına tabi Andaval Hristiyan köyü civarında gerçekleşen bir anlaşmazlıktan dolayı adı geçen köy ahalisi ağız kavgası yapmış göçmen Bingazi yaralanmış daha sonrada öldürülmüştür. Ölen mirasçıları gerekli dava için iki tarafın mahkemeye başvurusu ile inceleme yapılması Niğde meclisine gelen mazbatasında ulaştırılmış Meclisi Vala'ya havale edilmiştir. İnceleme araştırma yapılması gerektiği kararı alınmıştır. Öldürülen kimsenin mirasçıları zahire çıkararak mahkemeye getirilmesi kararı çıkmıştır.

Osmanlı devletinin son zamanlarında meydana gelen bozulmalar Nevşehir'de de baş göstermiştir.

Arşiv araştırmalarında Nevşehir ve Aksaray kazalarının müftü ve naiblerinin bir takım uygunsuz davranışlarda bulundurduğu Konya'ya bildirilmiştir. Araştırma yapılması için gizli polis gönderilmiştir.<sup>84</sup>

Nevşehir Kazasında Anar Karyesinde Helvacıoğlu Derviş Mehmed'in bazı yolsuzluklarından dolayı adı geçen köy halkı işlenen amelleri dilekçede bildirmişler. Söylenen sözlerin doğruluğu yakın görülmüş ise de pek çirkin uygunsuz şeyler olarak

<sup>83</sup> BOA. A. MKT. UM. DN:74 GN:34.

<sup>84</sup> BOA. A. MKT. TŞF. DN:450 GN:45

bu hususta gizli ve aşikâr araştırmalar uygun görülmüştür. Araştırmalar yapılması hadisenin daha iyi ya da kötü geçmesi ile ilgili olarak bilgi verilmesi istenmiştir.<sup>85</sup>

#### **D)Mültezimlerin vergi toplanması ile ilgili halkı mağdur etmeleri**

Konya vilayeti dâhilinde Niğde sancağına tabi Nevşehir kazasının bazı İslam ve Hristiyan ahalisi yüksek makamlara takdim olunmak üzere 11 Mayıs 1893 tarihinde bir dilekçe yazmışlardır. Dilekçede genel mahsullerinden çoluk çocuklarının idareleri için hanelerine götördükleri yirmi otuz paralık karpuz ve üzümünden beyan idareleri için paralamakta ve mültezimlerinden de para alınmakta, nizamen almaları gereken zahiren lazım gelen yedi sekiz guruş bedel öşrü otuz kırk guruş sabit defter ederek hilaf denk tahsil eylemektedir. Ve bu sebeble ahali-i merkumunda pek çokları hükümdarın kestiği vergi borcunu ödemekte kudret olamamalarından dolayı Dersaadete savuşup sürünmekte olduklarından bahisle hadisenin yüce veyahut delillerine müsaade buyrulması rica ediliyor. Konya vilayetinin hallerine vakıf olan bazı kendine inanılır kimseler zatlar verdikleri malumata nazaran yalnız mezkûr Nevşehir kazasında değil vilayetinin bilumum kazalarında mültezimlerin memurun hükümetle ikram ederek uyuşarak değiştirilmiş arz olunan yer birçok suistimalat ve vergi toplaması hükümetin emriyle alacağını almakta yolsuz malumat vukuu bulmasından çaresizlik sebebiyle ahali mağdur ve perişan edilmekte olduğu anlaşıyor.

Binaenaleyh şu hale çaresiz olmak üzere ol emirde vesait-i tarafsız yazı ile araştırma yapma ile işi yürütme belli olarak gerçek halleri ve yahut geçende Konya'dan gelip bugün burada bulunan maliye müfettişi Hafız Bey kullarından Babı Âlice sorup anlaşılabilecek açıklamaya göre tedbir-i adile kabullenmek ve işi yürütmekte başarılı olunacağı hatıra gelen eksiklikler olmuş ise de ödemek lazım gelmiş herhalde emir verilmiştir.<sup>86</sup>

#### **E)Aşarın Halk Tarafından Toplanması**

Hacıbektaş Veli Hazretlerinin vakfına ait 1879 yılında Karakış, Karadam, Çiğdem ve Asma karyelerinin halkına memur tayin edilmemiş fakat kendiliklerinden aşarlarını bu memurlar kaldırmışlardır. Adı geçen muhtarların Niğde'ye çağırılmasına ya da binbeşyüz guruş geçmişte peşin tahsil edilmiştir. Paranın Hacı postal ve Yovan'a teslim edilmesi istenmiştir.15 Nisan 1858

<sup>85</sup> BOA. A. MKT. UM. DN:1575 GN: 72

<sup>86</sup> BOA. Y. MKT. UM. DN:77 GN: 118

Nevşehirli Mihailoğlu Tanaş'ın takdim eylediği arzuhalde, 76 senesine ait üstüne almış olduğu Hacıbektaş Veli hazretleri vakfı şerifine bağlı Karakış, Karadam, Çiğdem ve Asma karyeleri halkı kendisi tarafından memur gönderilmeksizin mahsulden alınan onda bir vergisinin verilmesinde bulunmuş olduklarından gelir olayının aynen ve yahut bedeli olan 7500 kuruşunun iletilen toplanması ortakları Apastol ve Yovani'ye teslimi hususu dilekçe edilmiştir. Meclis kararıyla hikâye edilen konu uygun araştırılmasına uyarak gereğinin yapılması kararı alınmıştır. Niğde Kaymakamı Galip Paşa'ya yazılmıştır.<sup>87</sup>

### F)İşsizlik

Bu duacı eseri kalmamış olup yirmi seneyi aşkın olmakla maaşla geçinilmek zorunda olduğum kişiler ve hasta iletli ve ma'rız olduğumdan her ay yarım maaşım verilmek üzere muzdarip olup idareden acizim gönlüm tok olmakla bu bir mevsim yaşamın sonunda hırka-yı saadette marangozluk dersiyile ilgili mutasarrıf olan Nazilli Mehmet Efendi miras ile ilgili memurluk hizmeti tedbik edilen kişi iken sahipsiz maaş ve işsiz kalmakla arzuhalinde acizliğimi bildirdim. Merhametli Aliyelerinden umulan mutasarrıfım ki adı geçen memurluğa bağlı sahipsiz maaş kullarına işaret buyurmalarıdır.<sup>88</sup>

Bu dilekçe gönderilen yazıda ise Topkapı'da marangozluk düzgün okuma yönüne kullanma hakkı olan Mehmet Efendinin vefatına bağlı adı geçen cihetin kendisine verilmesi yönünde dilekçe verilmiştir. Fakat iş isteyen kişiye hırkayı şerife de olan cihet bundan üç gün önce iradeyle hazreti hilafet penahi müderrisinden Nevşehir müftü zadesi Ahmet Hazım Efendi iyalarına rütbe verilmiş olduğu bildirilmiştir.<sup>89</sup>

Bir başka işsizlik olayı da dilekçelerle anlatılmıştır.

Nevşehir kazasında bulunan çeşmelerde yirmi beş seneden fazla rütbesiz çalışan Hüseyin Ağa adındaki bir zat iş bulmak için Niğde kaymakamlığına dilekçe yazmıştır.

Hüseyin Ağa çeşmelerde methi edilen bir kişiyken daha sonra hastalanmıştır. Bu esnada bazı mutasarrıf olanlar kötü bozulmuş bir şeylere dayanarak bu kişiyi görevden çıkarmışlardır. Hüseyin Ağa geçime yarayan parası alınmıştır. Bu kişi geçimine yarayan

<sup>87</sup> BOA. A. MKT.UM. DN: 554 GN:41

<sup>88</sup> BOA. A. MKT. NZD. DN:57 GN:62

<sup>89</sup> BOA. A. MKT. NZD. DN: 57 GN: 62

maaşının olmadığı ve bu sebeple çoluk çocuğun geçim sıkıntısı ve nafakasını sağlayamadığını belirtmiştir.

Niğde kaymakamlığına gönderilen yazı ile yirmi beş seneden fazla çeşmelerde çalışan Hüseyin Ağaya geçimini sağlaması için eski işi geri verilmiştir.

### **G)Nevşehir’de Meydana Gelen Eşkîyalık Olayları**

Niğde’de meydana gelen yafta olayları ve devletin diğer bölgelerinde meydana gelen olaylar üzerine Niğde sancağı dâhilinde de kontroller sıklaştırılmıştır. Bu kontroller misalinden olmak üzere Nevşehir ile Arapsun arasındaki bir köyde üç deve yükü cephaneye valiliğine bu cephaneye kaçakçılarının yakalanması, kim oldukları ve nereden nereye gittikleri hususunun araştırılması emri verilmiştir.

Konya valiliğine bu cephaneye kaçakçılarının yakalanması, kim oldukları ve nereden nereye gittikleri hususunun araştırılması emri verilmiştir. Verilen bu emir üzerine Nevşehir kaymakamlığınca gerekli incelemeler yapılmış ve netice vali beye bildirilmiştir. Nevşehir den gönderilen bu telgrafa göre Kayseri tarafına gitmiş olan develer kontrol edilmesi için Arapsun kazasına gerekli talimat verilmiştir. Ve Arapsun dan gelen telgrafta da cephaneye taşıdıkları iddia edilen develerin sahiplerinin Ankara vilayetine bağlı Köprü köylü deveciler oldukları ve kış mevsiminin şiddetlenmesinden dolayı Eğrikuyu köyünde bir iki gece kaldıkları ve yüklerinin cephaneye ve silah olmayıp balık, kibrit ve soda olduğu anlaşılmıştır. Nihayetinde bu yüklerini Kayseri’ye götürmek istedikleri anlaşılmıştır. Arapsun ve Nevşehir kazalarından gelen bu bilgiler üzerine Konya valisi Hasan Hilmi Bey 10 Ocak 1894 tarihinde Dersaadet’e yazdırdığı bir telgrafta devecilerin yükünün daha önce ihbar edildiği gibi cephaneye ve silah olmadığı yapılan araştırmalar neticesinde anlaşıldığını ve yapılan ihbarın asılsız olduğunu bildirmiştir.<sup>90</sup>Bu verdiğimiz örnekte de görüldüğü üzere Niğde sancağı sınırları ve dolayısıyla bağlı bulunduğu Konya vilayeti sınırları içerisinde halkın asayiş ve huzurunu bozacak hiçbir olaya mahal verilmemiş. Ve en ufak bir ihbar dahi inceden inceye tetkik olunarak gereği yerine getirilmiştir.

14 Aralık 1851 tarihinde Kürt eşkıyaları görülmüştür. Kürtler Göbye deresinde ve Niğde yolu üzerindeki köyleri basıp adamları soyup katletmişlerdir. Bu yüzden halk dışarı çıkmaya korkmuştur.

<sup>90</sup> BOA. Y.PRK. UM. DN:29 GN:12

Ufacık köyleri bile Kürtler basıp kötülük etmişlerdir. Asayiş iyice bozulmuş hiç kimse Niğde'den Nevşehir'e gidemez olmuş. O dönemdeki Vecihi Paşanın asayişin düzenlenmesi hakkında söylediklerini duydukları halde kötü davranışlarına devam etmişlerdir. Köylerin önündeki hayvan sürülerini de yok etmişlerdir.

Nevşehir kazasında meydana gelen suçları sadeleştirerek araştırmamızda belirttik. Nevşehir'in kazasına bağlı Melagopi karyesi sakinlerinden Kör İsmailoğlu Ali ve Sagirolu Yusuf ve İnceoğlu Mustafa ile ikiyüzlülükle adı geçenler köyün muhtarı Ali'yi katletmişlerdir. Ahaliden engel olmak isteyenlerin dahi hanelerini basıp ırzlarına musallat olmuşlardır. On kişiye tecavüz eden adam katil ile para ve eşyalarını gasp ve zorla yağma etmekte olduklarından adı geçen köy İslam ve Hristiyan halk dilekçe ile haklarını aramışlardır. Bu cesareti gösterenlerin derhal ele geçirilip mahkemeye çıkarılması için araştırma gereği icrasıyla, para tedbirinin tam olarak ortaya çıkarılması ve suçlu olan adamlar dahi derecesi ve kabahatine göre hakkında şeriat kanunları uygulanacağı şer-i şerif ve meclis marifeti ile araştırmanın ahalice tamamlanması ve gerçeğin Dersaadet'e bildirilmesini istenmiştir.<sup>91</sup>

Nevşehir de bir başka meydana gelen tecavüz ve adam öldürme olayı sadeleştirerek aşağıda açıklanmıştır.

Konya sancağında Nevşehir kazasına bağlı Melagopi köyü sakinlerinden 70 hane İslam ve 230 hane Hristiyan tebaa kulları olup anılan köy toprağında ziraatlarımız ile üzerimizde yerine getirilmesi lazım gelen aranan şeylerden gayri yerine getirmekte kusur ve zayıflığımız yoktur. Ailelerimiz ile iyilikle koruma padişahın nasibince istirahat eylemimiz istenilen yüksek padişah olarak bir taraftan sıkıntı çekmemiz lazım gelmez böyle iken adı geçen köyde köy sakinlerinden Kör İsmailoğlu Ali ve kardeşi Mehmet ile adı geçen köyün muhtarı Ali kullarının ailesini yalnız bularak ırzına geçtikten sonra adı geçen muhtar camiden çıktıktan sonra kurşun ile vurup öldürmüş.

Buna benzeyen İslam ve Hristiyan reayadan bulunanlar gereği için kızını ve karısını isteyerek getirmedikleri halde 10 neferden tecavüzü kimseler öldürdükleri ve adı geçen katillerin arkadaşlarına adı geçen köy sakinlerinden Caferoğlu Mustafa ve Gafoloğlu Yusuf ve İnceoğlu Musaddık bu üç nefer ile bir dil ve tek yön olarak adı geçen köyde gece ile kapılarınızı açıp mal ve eşyalarınızı hırsızlık eyledikleri bulup istedikleri mülkü her birimizden istemişlerdir. Kabul etmediğimiz zaman öldürecekleri açıkken bu hususa güç getiremediğimizden mezkur kazanın nahiye müdürüne

<sup>91</sup> BOA. A. MKT. UM. DN:30 GN: 17

ifademizde adı geçenlerin ancak senden ötürü af dağıtmak ile kullarını beklemekte olduğundan dolayı kaymakama gidelim denildi.

Böyle denildi ise de yollarımızı kesip öldürmekte bulunduklarından cümle alemin feyz ve hayat buldukları yüksek saltanat kapısına talep istek ve malum olan eziyet, saldırıları valisi ve kaymakamdan bilgi buyrularak halin gerçeği hususunda mazbata tutanakla ulaştırılmasıyla anılan İstanbul'a mahkeme huzuruna getirilmesine bir dilekçe verilmiştir.

#### **H)Konya Valisi Hasan Hilmi Bey'in Nevşehir'i Teftişi**

Burada Hasan Hilmi Bey, kazanın muamelatını teftiş etmiştir. Ayrıca vali beye Kızılırmak nehrinin mücaviri bulunan Nevşehir, Ürgüp ve Ankara'ya tabi' Avanos kazaları arasında Kızılırmak üzerinde geçmek için bir köprü olmadığından kış mevsiminde ve özellikle dağlardaki karların erimesinden dolayı oluşan seller zamanında nehirden geçmek mümkün olmadığı ve bu yüzden her sene ırmağa kapılarak ölenlerin olduğu şikâyet edilmiştir. Bu durum üzerine Yozgat, Niğde ve Kırşehir sancakları yolcularının gidecekleri yerlere ulaşmalarının kolaylaştırılması ve ticaret faaliyetlerinin sağlanması için hemen gerekli kazalarla müzakere ve nafia mühendisi ile müşavere olunmuş ve 250–300 bin guruşluk bir masrafla kargir bir köprünün yapılabileceği hesaplanmıştır. Bu masrafın beşte ikisinin Nevşehir ve Avanos kazaları, beşte birinin de Ürgüp kazası eşraf ve mu'teberanları tarafından Allah rızası için bir bağış olmak üzere karşılanacağı resmen mazbata ile tanzim edilerek taahhüt ettirilmiştir. Baharın gelmesiyle birlikte Avanos kazası evvelinde inşaat başlanması ve inşaatın fenni usullerine nezaret etmek için Niğde sancağı mühendisi memur edilmiştir. İnşaat bedelinin toplanması ve gerekli yerlere harcama yapılması için yukarda saydığımız kazalar eşrafından ve güvenilir kişilerden karma bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Yine inşaat masrafı olarak Nevşehir'in ödemesi gereken bedel için 100 bin kuruşluk kırmızı renkte, Avanos için yine 100 bin kuruşluk sarı renkte ve Ürgüp hissesi olan 50 bin kuruş için yeşil renkte düzenlenen biletlerin vilayet matbaasında bastırılması ve bu biletlerin 100,- 50,-ve 20 kuruşluk olarak üç kısım olması kararlaştırılmıştır. Bu yapılanlara ilaveten Nevşehir kazasının maliye işleri, vergi, belediye ve banka muamelatı müfettişlerce teftiş edilmiş yapılan işlerin gayet muntazam olduğu görülmüştür. Arapsun kazasının maliye işleri de Vali Hasan Hilmi Bey'in refakatinde bulunan maliye müfettişi Yakup Bey ve meclis-i irade-i vilayet başkâtibi

Hüsnü Efendi tarafından denetlenmiştir. Yakup ve Hüsnü Bey'lerin verdiği bilgiye göre kazanın önünden geçen Kızılırmak üzerine evvelce masrafının bir kısmı hazine ve bir kısmı da hayırsever vatandaşlar tarafından karşılanarak bir köprü inşa edilmiştir. Fakat fenni gereklere riayet edilmeden yaptırıldığından bu köprü yıkılmış ve yeniden inşa edilmesi için gerekli karşılık bulunmadığından öylece kalmıştır. Ahali nehirden geçmek için bin bir türlü sıkıntıya maruz kalır olmuştur. Arapsun kazası zaten şose dâhilinde, Dersaadet ve Ankara posta caddesi üzerinde olduğundan ve Avanos kazasına yapılacak köprü bu kasabaya dört beş saat mesafede olduğu beyan edilmiş. Kırşehir tarafında bir köprü daha var ise de bu köprü de sekiz saat mesafede bulunduğundan kasaba önünde bir köprü inşa edilmesi her yönden gerekli görülmüştür. Yine bu köprünün inşa masrafı içinde bedelin bir kısmının hazinece, bir kısmının da eski köprüde olduğu gibi yardımsever ahali tarafından karşılanması taahhüt altına aldırılmış ve aynen Avanos'ta yapılacak köprü gibi bu köprünün inşasına bahar aylarının gelmesiyle başlanması için nafia nezaretine emir verilmesi istenmiştir<sup>92</sup>. Kasabada Kara Vezir Mehmet Paşa tarafından yaptırılan bir cami medrese ve kütüphane bulunmaktadır. Cami uzun zamandır tamir görmediği için büyük kapısının istinad mahallerinde gevşeklik meydana gelmiş ve birkaç yıl daha tamir olunmazsa içine işlemekte olan yağmur ve kar sularından harap olup yıkılacağı anlaşılmıştır. Medrese ve kütüphanenin de durumu pek iç açıcı olmadığından tamire gerek olduğu belirtilmiş ve gerekenin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Kazanın Hristiyan ve İslam ahailerinin bazılarının arasında meclis ve mahkeme azalıklarının seçimlerinden dolayı meydana gelen ihtilafların çözümü için daha önce Niğde'den bir memur gönderilip mesele çözülmüşse de sonradan yine birbiri aleyhlerinde türlü türlü suçlar ihbarına kalkışmaları ve bu huzursuzluğun idare işlerine kadar tesir etmekte olduğu anlaşılmıştır. İşin bu mertebeye gelmesinde kaza kaymakamı Mehmet efendinin idare kusuru ve hasımlardan bir tarafa yakınlık, diğer tafraya ise garaz beslemesinin sebep olduğu anlaşılmıştır. Her ne kadar ahalice zararlı ve kötü şöhrete sahip olan azalar çıkarılarak yerlerine emin ve güvenilir adamlar konulmuş ise de kaymakam Mehmet efendinin bu kazayı iyi idare, ve halkın huzurunu sağlamaya iktidarı olmadığından azliyle yerine muktedir bir kaymakamın tayinine müsaade buyrulması arz olunmuştur.

<sup>92</sup> BOA. Y.PRK. UM. D.N:29, G.N:55

## SONUÇ

Bu çalışmamızda Osmanlı Devletinin yıkılmaya başladığı dönemde XIX. yüzyılın ikinci yarısında Konya Vilayetinin Niğde sancağına bağlı Nevşehir'in Hicri (1266–1338) Miladi (1850–1920) yılları arasındaki dönemi derinlemesine incelemeye çalıştık. Bu çalışmayı yaparken kullandığımız en önemli kaynak Başbakanlık Osmanlı Arşividir.

Bu çalışmamızda Nevşehir ile ilgili olan belgeleri ulaşabildiğimiz ölçüde inceleyip çalışmamızda yer verdik. Yeni arşive katılan belgeler, tamirde olan belgeler varsa ulaşamamış olabiliriz. Sonuçta tasnif çalışmalarında kataloglara yeni eklenen belgeler olacağı şüphesizdir.

Çalışmamızda ayrıca salnameleri de inceledik. Salnamelerde nüfus, eğitim, mimari, tarım ve hayvancılıkla ilgili bilgilere ulaştık. Nevşehir'in sosyal ve ekonomik durumu hakkında salnameler bizi aydınlattı.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı devletinin girmiş olduğu savaşlar ülkeyi sosyal ve ekonomik yönden kötü etkilemiştir. Bu durumdan tüm şehirler olumsuz etkilenmiştir. Nevşehir'de buna dâhildir.

Osmanlı devletinin savaflara girmesi, kıtlıkların görülmesi, ekonomik yetersizlikler ülkede asayiş bozmuştur. Nevşehir'de de azda olsa bir takım asayiş bozan olaylar görülmüştür.

Nevşehir de Türkler, Rumlar, Ermeniler iç içe yaşamışlardır.1877- 1878 Osmanlı –Rus Savaşından sonra ülkede bir takım Ermeni olayları meydana gelmesine rağmen, Nevşehir’de huzursuzluk çıkmamıştı.

XIX. yüzyılda Nevşehir, Konya Vilayeti’nin Niğde Sancağına bağlı bir merkez kentti. Nevşehir, XIX. asrın sonlarına doğru mutasarrıflık olmuştur. böyle olmuş ise de 1850’de merkez tekrar Niğde’ye nakledilmiştir.

Nevşehir 34 köyden oluşmuştu. Ürgüp’te 28, Arabsun’da 14, Hacıbektaş’ta 4 ve yörede toplam 80 köy bulunmaktaydı. Nevşehir’de 1877’de otuz adet cami ve mescid bir mekteb-i rüştiye, Rum, Ermeni milletine ait 3 kilise, İslam ve Hıristiyan olarak 20 mekteb-i sıbyan, 1256 dükkân ve 10 han, 2 bab-ı hamam, 32 kahve, 4 bezirhane, bir tahbishane vardır. Nevşehir de yıllar geçtikçe taşınır ve taşınmaz mallarda bir artış olmuştur.

Nevşehir’de yeni ve eski usullerle eğitim yapılıyordu. Yeni usulle eğitim yapan 1 ilkokulda 126 öğrenci eski usulle eğitim yapan okulda 65, ilkokulda 2519 erkek öğrenci ve 1981 kız öğrenci bulunuyordu. Nevşehir, Arabsun ve Ürgüp’te XX. yüzyılın başlarında Ortodoks, Rum, Gregoryen, Protestan ve Ermenilerin ilk ve orta seviyede 17 okulu vardı.

Osmanlı devletinin ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapılmıştır.1831 sayımına göre,1881 -1882 – 1893 sayımı daha kapsamlı bir sayımdı. Bu yıllardaki nüfus bilgileri Nevşehir, Arabsun, ve Ürgüp’te Türk Nüfusu diğer etnik gruplara göre Rumlar ve Ermanilerin 2/3 ‘sini korudukları gözlenmektedir.

XVIII. yüzyılında Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın yaptırdığı cami, medrese, kitaplık, sıbyan mektebi, imaret, hamam ve külliyei oluşturmaktadır. Külliyenin ayakta durabilmesi için XIX. yüzyılın ikinci yarısında bazı tamiratlar yapılmıştır. İbrahim Paşa sadrazamlığı sırasında Nevşehir’in ekonomik, sosyal, sanat ve bilim alanında gelişmesi için çeşitli önlemler alınmıştır. Damat İbrahim Paşa sadece Nevşehir’i değil Ürgüp ve civarındaki köylerdeki cami, mescid ve su yolu gibi yapıların bakımını da ödüyordu. Bütün bunların bakımı için vakıf bırakmıştır.

Hacıbektaş yöresi Bektaşiliğin doğduğu önemli bir bölgedir. Hacıbektaş inanç ve felsefesi Türk ve İslam düşündürü, mutasavvıfıdır. Bölgede kültürel ve doğal

varlıklar bulunmaktadır. Hacıbektaş türbesi klasik Selçuklu kümbetleri planında yapılmıştır. Türbede gerek görüldükçe onarım yapılmıştır.

Osmanlı ülkesinde tarım ve hayvancılık geleneksel yöntemlerle yapılmaktaydı. Nevşehir'in ekonomisini de tarım ve hayvancılık oluşturuyordu. Nevşehir de başlıca tarım ürünleri buğday, arpa ve çavdardı. Daha sonra nohut, mercimek ve beyaz fasülyede yetiştirilmeye başlanmıştı. Sadece halkın kendisine yetecek kadar ürün yetiştiriliyordu. Önemli geçim kaynaklarının biriside hayvancılıktı. Halk sadece kendi gereksinimini geçindirecek kadar hayvan yetiştiriyordu. Nevşehir'de manda, inek, öküz, deve, merkep, katır, beygir, at, tiftik keçisi, kara ve koyun gibi hayvanlar yetiştiriliyordu. XIX. yüzyılın sonunda Nevşehir yöresinde büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkla uğraşılıyordu.

Osmanlı sanayisinin önemli bir kolu da madencilikti. Nevşehir'de de maden işletmeleri vardı. Nevşehir de kurşun, gümüş ve altın üretilmekteydi. Hacıbektaş'ta ise tuz ocaklarından tuz çıkarılmaktaydı.

Osmanlı devletinin son dönemlerinde meydana gelen bozulmalar şehirde de etkisini göstermiştir. Nevşehir de bu durumdan etkilenmiştir. Nevşehir'de de azda olsa yolsuzluk, işsizlik ve asayiş bozuklukları görülmüştür. İdari değişikliklerde olmuştur.

**KAYNAKLAR****A)BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ**

1. Y. PRK. UM. D.N:29 G.N:55
2. Y. PRK. UM. D.N.29 G.N:12
3. Y. PRK. UM. DN.11 G.N:103
4. YEE. UM. D:70 G:48
5. Y.MKT. UM D:77 G:48
6. A. MKT. NZD D:57 G.62
- 7.A. MKT. UM D:30 G:17
- 8.A. MKT. MHM D:450 G:45
- 9.A. MKT. UM:554 G:41
- 10.A. MKT. UM D:74 G:37
11. A.MKT. UM D:265 G:48
- 12.A. MKT. UM D:251 G:76
- 13.A. MKT. UM D:10 G:37
- 14.A. MKT. UM D:450 G:45
- 15.A. MKT. DV D:166 G:73

- 16.DH. MKT. UM D:1572 G:72
17. DH. MKT. UM. D:1514 G:16
- 18.Dahiliye:13406
19. Dahiliye:73274
- 20.Dahiliye:32351
- 21.Dahiliye:9477
- 22.Dahiliye:73274
- 23.Dahiliye:13406
- 24.Dahiliye:3251
- 25.Arz Tezkeresi:15089

#### **B)SALNAMELER**

- 1)1286 Konya Vilayet Salnamesi
- 2)1287 Konya Vilayet Salnamesi
- 3)1290 Konya Vilayet Salnamesi
- 4)1294 Konya Vilayet Salnamesi
- 5)1300 Konya Vilayet Salnamesi
- 6)1302 Konya Vilayet Salnamesi
- 7)1304 Konya Vilayet Salnamesi
- 8)1306 Konya Vilayet Salnamesi
- 9)1311 Konya Vilayet Salnamesi

#### **C)BASILI ESERLER**

AINSWORTH, William Francis, **Asia Minor, Mesopotamia Chaldea, And Armenia in Vol. I.**(Londra,1842).

AREL,A.,**Onsekizinci Yüzyılın İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci**,(İstanbul,1975).

#### **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**

ÇADIRCI, Musa,**Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerini Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, T.T.K Yayınları,(Ankara,1991).

Eldem, Vedat, **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik** (Ankara 1970).

HORVATH, Bela, **Anadolu 1913**, Çev. Tarık Demirkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,(İstanbul,1997).

“Nevşehirli Damat İbrahim Paşa”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 9, s,234, 239.

HALAÇOĞLU, Yusuf, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları,(Ankara,1998).

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt IV, 1.Bölüm,(Ankara, 1978).

KARPAT, Kemal, **Nüfus Dağılımı Ve Osmanlı’da Nüfus Sayımının Gelişimi (1800–1914)**,(Ankara,2003).

KURAN, Ahmet ,”Single Domed mosques of the architect Sinan”,**II. Uluslararası Türk ve İslam, Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri**, Cilt 3, (İstanbul 1987), s.89.

KURAN, Ercüment,”XVII. ve XIX. yüzyılda Nevşehir”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 956–542, s.167–170.

#### **Nevşehir Kültür Sanat Bülteni**

“Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ‘ya Ait iki Vakfiye”,**”Tarih Dergisi”**,Cilt XI, Sayı 19, (İstanbul, 1960) s. 149–160.

**Osmanlı Tarih Deyimleri Terimleri Sözlüğü**, M.E. B Yayınları, İstanbul 1993

REFİK, Ahmet,”Damat İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp ve Nevşehir” **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**”,14. Sene,No.3 (80),(İstanbul,1924),s 156–186.

TEXİER, Charles, **Küçük Asya Coğrafya Tarihi ve Arkeolojisi**, Çeviren Ali Suat 3.Cilt, (İstanbul, 1923).

YALÇIN, Osman, **Nevşehir**, Özyürek Yayınları, (İstanbul,1961)

YILDIZ,Erol, **Niğde Şer’iyye Sicilleri 12 No’lu Defterin (155 – 246 ) Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde 2000.

Yurt Ansiklopedisi, Nevşehir maddesi.

## **EKLER**